

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FƏLSƏVƏ VƏ HÜQUQ İNSTİTUTU**

Əlyazması hüququnda

NAZİM KAZİM OĞLU ƏLİYEV

**HƏYAT VƏ SAĞLAMLIQ ƏLEYHİNƏ İŞTİRAKÇILIQLA
TÖRƏDİLƏN CİNAYƏTLƏRƏ GÖRƏ MƏSULİYYƏTİN
DİFFERENSİASİYASI PROBLEMLƏRİ
(QANUN, NƏZƏRİYYƏ, PRAKTİKA)**

İxtisas: 5611.01 – Cinayət hüququ və kriminologiya;
cəza-icra hüququ

Hüquq üzrə elmlər doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

BAKİ – 2015

Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun “Cinayət hüququ və cinayət prosesi” şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi məsəhətçi:

Firudin Yusif oğlu Səməndərov
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor,
Azərbaycan Respublikasının əməkdar
hüquqşünası

Rəsmi opponentlər:

Xanlar Cəfərbala oğlu Ələkbərov
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

Eldar Hümbət oğlu Həsənov
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

Samir Əhməd oğlu Vəliyev
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

Aparıcı təşkilat:

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası**

Hüquq üzrə elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın müdafiəsi 07 yanvar 2016-cı il tarixdə saat 11:00-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun nəzdində FD.01.103 saylı Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1143, Bakı şəhəri, Hüseyn Cavid pr. 115, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu, IX mərtəbə, konfrans zalı.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi elmi kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat 25 noyabr 2015-ci il tarixdə göndərilmişdir.

**FD.01.103 Dissertasiya Şurasının
elmi katibi, h.ü.f.d., dosent**

X.Ə.BAYRAMZADƏ

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. İnsan həyatı təbiətinə görə ən mühüm, əvəzəilməz, ekvivalenti olmayan dəyər olsa da, demoqrafların hesablamalarına görə yer kürəsi əhalisinin yarısı vaxtından əvvəl, xeyli hissəsi isə zorakı təsirlər nəticəsində öz həyatlarını itirir.¹ İnsan həyatı üçün təhlükə yaradan müxtəlif təzahürlər içərisində cinayətlər xüsusi yer tutur. İnsan həyatına qarşı cinayət törədildikdə o, ya itirilir, ya da bərpası çox zaman mümkün olmayan zərərə məruz qalır. İtirilmiş həyatın əvəz edilməsi qeyri mümkündür. Müqəddəs Qurani-Kərimin əl-Maidə surəsinin 32-ci ayəsində buyrulur: «...hər kəs bir kimsəni öldürməmiş (bununla da özündən qisas alınmağa yer qoymamış) və yer üzündə fitnə-fəsad törətməmiş bir şəxsi öldürsə, o, bütün insanları öldürmüş kimi olur...».²

İnsanın ali və ayrılmaz rifahlarından biri olan sağlamlıq olmadıqda isə sosial nemətlər və dəyərlər öz əhəmiyyətini itirir. Ona görə insan sağlamlığının mühafizəsi də cəmiyyət həyatının mühüm şərtlərindən biri sayılır və cəmiyyətdə bütün digər dəyərlər insanın həyatı ilə yanaşı, sağlamlığına münasibətdə də müəyyən edilir.

Keçmiş Sovet İttifaqında, o cümlədən uzun müddət həmin ittifaqın tərkibində olmuş Azərbaycan Respublikasında insanın həyatı və sağlamlığına müəyyən mənada laqeyd münasibət olmuşdur. 1991-ci ildə müstəqilliyini bərpa etmiş respublikamızda dövlətçiliyi məhv olma təhlükəsindən xilas etmiş, hüquqi, dünyəvi dövlətin qurulması istiqamətində müstəsna xidmətlər göstərmiş ümummillə lider Heydər Əliyev insan hüquq və azadlıqlarının etibarlı müdafiəsini müasir, sivil, demokratik dünyaya inteqrasiyanın əsas yolu hesab edərək, ölkəmizdə məqsədyönlü şəkildə yeni məzmunlu siyasi, iqtisadi və hüquqi islahatların həyata keçirilməsinin əsasını qoymuşdur. Ulu öndərin bilavasitə rəhbərliyi altında müstəqil Azərbaycan Respublikasının qəbul edilən ilk Konstitusiyasının 27-ci (yaşamaq hüququ), 31-ci (təhlükəsiz yaşamaq hüququ), 41-ci (sağlamlığın qorunması hüququ) maddələrində insanın həyatı, təhlükəsizliyi və sağlamlığı ilə əlaqədar olan ictimai münasibətlərin toxunulmazlığı təsbit olunmuşdur. Konstitusiyanın 12-ci maddəsində isə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədi kimi elan edilmişdir.

¹ Бородин С.В. Преступления против жизни. – М.: Юрист, 2000, с. 5.

² Qurani-Kərim. Ərəb dilindən tərcümə edənlər: Z.M.Bünyadov və V.M.Məmmədliyəv. Məsləhətçi-redaktor: Şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadə. Bakı, «Olimp» konserni, 1990, s. 541.

Ulu öndərin layiqli davamçısı, cənab Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən tədbirlərlə ölkə həyatının bütün sahələrində uğurlu nəticələr əldə edilmiş, müstəqilliyimizin əsasları xeyli dərəcədə möhkəmlənmiş, hüquqi və demokratik dövlət, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu yeni, özünün daha yüksək mərhələsinə çatmışdır. Ölkəmizin beynəlxalq nüfuzunun, iqtisadi qüdrətinin artırılması ilə yanaşı, cinayətkarlığa və digər neqativ hallara qarşı mübarizədə qətiyyət göstərən ölkə rəhbəri insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasını prioritet vəzifələr siyahısına daxil etməklə, ulu öndərin ideyalarının reallığa çevrilməsini təmin etmişdir. Prezidentin 27 dekabr 2011-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı» onun insan amilinə yüksək dəyər verməsinin təzahürlərindən biri kimi qiymətləndirilməlidir.

Beləliklə, mövzunun aktuallığı, ilk öncə, həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin qəsd obyektinin mühümlüyü ilə şərtlənir. Təsadüfi deyildir ki, ədəbiyyatlarda qeyd olunmuşdur: “həyat insanın sahib olduğu ən qiymətli nemətdir”,¹ “ölüm cəzasına məhkum olunmuş şəxs onun əvəzində ən qəddar və uzun müddətli azadlıqdan məhrum etmə cəzasının verilməsinə, ağır işlərə və cəzaçəkmə şəraitinə razı olar”,² “ölüm cəzasına məhkum olunmuş şəxslər, bir qayda olaraq, həbsxananın əzabverici divarları arasında illərlə qalmağı, bir an içərisində icra edilməsi mümkün olan ən ağır cəzadan - güllələnmədən daha üstün tuturlar”.³ Kompüter texnologiyası sahəsində inqilabi dəyişikliklərin müəllifi, məşhur ixtiraçı, nəhəng «Apple» şirkətinin təsisçilərindən biri və direktorlar şurasının sədri olmuş, mərhum Stiven Pol Kobs (Stiv Kobs) amansız xərçəng xəstəliyi ilə mübarizə apardığı dövrdə TED-in “Ideas Worth Spreading” proqramı çərçivəsində Steynford Universitetində «Həyatımın üç hekayəsi» adlı çıxışında səsləndirdiyi aşağıdakı fikirlər həyatın necə əvəzedilməz nemət olduğunu bariz şəkildə ifadə edir: «... Heç kim ölmək istəmir. Hətta

¹ Рагимов И.М. Преступность и наказание. М.: ОЛМА Медиа Групп, 2012, с. 106.

² Рагимов И.М. Философия преступления и наказания. – СПб.: Издательский Дом Р. Асланова «Юридический центр», 2013, с. 245.

³ Zahidov B.S. İntihar (həyat və ölüm haqqında kriminoloji, sosioloji və psixoloji etüdlər). «Hüquq ədəbiyyatı» nəşriyyatı, Bakı, 2012, s. 16.

cənnətə getmək istəyənlər və cənnətə layiq olmaq istəyənlər belə ora düşmək üçün ölümü göz önünə almaq istəmirlər».¹

Ona görə də ümumbəşəri sosial dəyər sayılan insanın həyatı, onun təhlükəsiz yaşaması, sağlamlığının qorunması ilə bağlı ictimai münasibətlərin mühafizəsi cinayət qanununun mühüm vəzifələrindən sayılır. Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 1999-cu il tarixli Qanunu ilə təsdiq edilən və 1 sentyabr 2000-ci ildən qüvvəyə minən CM-nin VIII bölməsində şəxsiyyət əleyhinə cinayətlər nəzərdə tutulmuşdur. Ölkəmizin qanunvericilik tarixində ilk dəfə olaraq sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlər istisna olmaqla, şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlər CM-nin Xüsusi hissəsinin əvvəlində yerləşdirilmişdir. CM-nin VIII bölməsi isə «Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlər» (18-ci fəsil) ilə başlanır.

Müasir dünyada cinayətkarlığı səciyyələndirən əsas əlamətlərdən biri onun zorakı və mütəşəkkil təzahür formalarının dinamikasında artım meylinin müşahidə olunmasıdır. Bu, demək olar ki, dünyanın əksər dövlətləri üçün xarakterikdir. Kriminoloji araşdırmalar ilə həmçinin müəyyən olunmuşdur ki, inkişaf etməkdə olan, habelə postsovet ölkələrində inkişaf etmiş dövlətlər ilə müqayisədə həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərin sayı çoxluq təşkil edir.² Zorakı cinayətlər içərisində qəsdən adam öldürmə və qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətləri xüsusi çəkiyə malikdir. Ona görə də mövzunun aktuallığı həm də ölkəmizdə həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin kriminoloji vəziyyəti ilə müəyyən edilmişdir. Dissertasiyanın birinci fəslinin ilk paraqrafında bu haqda məlumat verildiyindən, burada yalnız onu göstərməklə kifayətlənilir ki, ölkəmizdə 2000-ci ildə 325, 2005-ci ildə 288, 2010-cu ildə 276, 2011-ci ildə 270, 2012-ci ildə 276, 2013-cü ildə 281, 2014-cü ildə 298 qəsdən adam öldürmə və adam öldürməyə cəhd cinayətləri, 2000-ci ildə 290, 2005-ci ildə 217, 2010-cu ildə 267, 2011-ci ildə 323, 2012-ci ildə 372, 2013-cü ildə 380, 2014-cü ildə 388 qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətləri qeydə alınmışdır.³ Azərbaycan Respublikası məhkəmələri tərəfindən məhkum olunanların ümumi sayı tərkibində həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətləri törətmiş şəxslər, bir qayda olaraq, 20 faizdən çox hissəni tutur. Beləliklə, statistik məlumatlar həmin cinayətlərin sayının az olmadığını, əksinə, son illərdə onların xüsusi

¹ «Ölmədən əvvəl necə yaşamalısın» - Stiv Cobsun üç hekayəsi / http://www.publika.az/index.php?action=static_detail&static_id=33196

² Криминология: учебник / под ред. В.Н.Кудрявцева и В.Е.Эминова. - 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма: Инфра-М, 2010, с. 75.

³ Cinayətkarlıq və hüquqpozmalar / <http://www.stat.gov.az/source/crimes/>

çəkisində artım meyllərinin olduğunu göstərir. Halbuki, ədəbiyyatda düzgün qeyd olunduğu kimi, demokratik hüquqi dövlətin zəruri şərtlərindən biri ölkədə cinayətkarlığın ildən ilə azalması sayılır.¹

Dissertasiyanın mövzusu CM-nin Xüsusi hissəsində həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normalar ilə, CM-nin Ümumi hissəsində iştirakçılığı tənzim edən normaların qarşılıqlı əlaqədə tədqiqini nəzərdə tutur. Cinayətin iştirakçılıqla törədilməsi onun ictimai təhlükəliliyini artıran amillərdən sayılır və müasir dövrdə bu növ cinayətlərin dinamikasında da artım tempinin olduğu müşahidə edilir. Statistik məlumatlara əsasən respublikamızda qeydə alınmış cinayətlərin az olmayan hissəsi qrup halında törədilir. Belə ki, 2000-ci ildə ölkədə qeydə alınmış 13958 cinayətdən 1671-i (11,9 %), 2005-ci ildə 18049 cinayətdən 1788-i (9,9 %), 2010-cu ildə 23010 cinayətdən 1810-u (7,9 %), 2011-ci ildə 24263 cinayətdən 1878-i (7,7 %), 2012-ci ildə 21897 cinayətdən 1577-i (7,2 %), 2013-cü ildə 22381 cinayətdən 1654-ü (7,4%), 2014-cü ildə 24607 cinayətdən 1545-i (6,3 %) qrup halında törədilmişdir.² Bu rəqəmlərdə cinayətkar birlik (təşkilat) tətəfindən törədilən cinayətlərin, rolların bölgüsü ilə müşayiət olunan sadə iştirakçılıq qaydasında törədilən cinayətlərin isə CM-nin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulan normanın əsas tərkibi ilə tövsif olunması səbəbindən öz əksini tapmamasını nəzərə aldıqda, iştirakçılıq qaydasında törədilən cinayətlərin ölkədə qeydə alınmış cinayətlərin ümumi sayında xüsusi çəkisinin az olmadığını yəqin etmək olar. Təsadüfi deyildir ki, ədəbiyyatda hər beş cinayətdən birinin qrup halında törədildiyi, hər üç-dörd nəfərdən birinin isə cinayəti qrup tərkibində törətdiyi göstərilmişdir.³ Beləliklə, həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərlə mübarizə probleminin tədqiqi həm də bu növ cinayətkarlığın kriminoloji vəziyyəti ilə şərtlənir.

Müstəqilliyin bərpasından sonra dövlətimizin Avropa dəyərlərinə qovuşmaq niyyəti ilə mühüm beynəlxalq strukturlara inteqrasiya olunması istiqamətində atdığı ardıcıl, məqsədyönlü addımlar, demokratik cəmiyyətin, sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatının, hüquqi dövlətin qurulması yolunda

¹ Mustafayev Ç.F. Mənəviyyat və hüquqi dövlət. «Qanun» elmi hüquq jurnalı. 2013, № 02 (220), s. 12.

² Cinayətkarlıq və hüquqpozmalar / <http://www.stat.gov.az/source/crimes/>

³ Российское уголовное право: в 2 т. Т. 1. Общая часть: учебник / Г.Н.Борзенков (и др.); под ред. Л.В.Иногамовой-Хегай, В.С.Комиссарова, А.И.Рарога. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва: Проспект, 2011, с. 231.

həyata keçirilən siyasi-iqtisadi, sosial-mədəni və hüquqi islahatlar ölkəmizin həyatında əsaslı keyfiyyət dəyişikliklərinin baş verməsini, yeni növ münasibətlər sisteminin yaranmasını şərtləndirməklə yanaşı, beynəlxalq standartlara cavab verən, insanların hüquq və azadlıqlarının etibarlı müdafiəsini təmin edən qanunların qəbulunu zəruri etmişdir. Ümumbəşəri prinsiplərə əsaslanan Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsi belə qanunlardan sayılır. Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normalar digər növ cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən normalar ilə müqayisədə, adətən, stabil olmaları ilə seçilsə də, yeni CM-də bəhs edilən əməllərə görə məsuliyyət əvvəlki cinayət qanunundan bir qədər fərqli şəkildə müəyyən edilmişdir. Belə ki, həmin cinayətlərin qanunvericilik konstruksiyasının qurulmasında yeni tövsifedici əlamətlərdən istifadə olunmuş, bəzi əməllərə görə məsuliyyət nisbətən sərtləşdirilmiş, bəzilərinə görə isə, əksinə, yüngülləşdirilmişdir. Cinayət qanununa gətirilən bu yeniliklərin əksəriyyəti mütərəqqiliyi ilə seçilsə də, bəziləri kifayət qədər əsaslı olmayıb, elminəzəri və təcrübi cəhətdən tam möhkəmləndirilməmişdir.

Qüvvədə olan CM-də iştirakçılıq institutuna da mühüm diqqət verilməklə, ona müstəqil fəsil ayrılımış, iştirakçılığın anlayışına, növlərinə, formalarına, iştirakçıların əməllərinin tövsifi qaydalarına ayrıca maddələr həsr edilməklə, onların hər birinə anlayış verilmişdir. Bundan əlavə, Məcəllədə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyası istiqamətində müəyyən irəliləyişə nail olunmuş, ilk dəfə iştirakçılığın formalarının definisiyası verilmiş, onlardan ayrı-ayrı cinayətlərin, o cümlədən həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyasında meyar kimi istifadə olunmuşdur.

Bununla belə, Məcəllədə müxtəlif növ, o cümlədən həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərdə iştirakçılığa görə məsuliyyətin differensiasiyasının sonacan aparılmadığı qeyd edilməlidir. Belə ki, iştirakçılığın formaları ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə bir-birindən əhəmiyyətli surətdə fərqlənsələr də, CM-nin Xüsusi hissəsində həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normalarda onların hamısı məsuliyyəti ağırlaşdıran hal qismində eyni bir tövsifedici əlamət kimi nəzərdə tutulmuşdur. Qanunvericiliyin bu mövqeyi əslində müvafiq cinayəti törətmiş şəxsə ədalətli cəzanın təyin edilməsində çətinlik yaradır. Halbuki cəzanın məqsədinə nail olunmanın əsas və başlıca yollarından biri cinayətin törədilməsində təqsirli olan şəxsə ədalətli cəzanın təyin edilməsi sayılır. Odur ki, nəzərdən keçirdiyimiz cinayətlər üzrə məsuliyyətin daha uğurlu differensiasiyasına nail olmaq üçün CM-nin bəzi müddələrinin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Eyni zamanda tədqiq

etdiyimiz mövzu üzrə cinayət qanununa gətirilmiş yeniliklərin, onların təcrübədə tətbiqi prosesi zamanı yaranan problemlərin öyrənilməsinin və bu problemlərin həlli yollarının müəyyən edilməsi istiqamətində elmi araşdırmaların aparılmasına zərurət vardır.

Qeyd olunanlardan əlavə göstərmək lazımdır ki, həm həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlər, həm də iştirakçılıq mövzuları cinayət hüququnun mürəkkəb problemlərindən sayılır. Xarici ölkələrdə, o cümlədən Rusiya Federasiyasında hər iki mövzu üzrə uzunmüddətli tədqiqat tarixinin olmasına, onun müxtəlif aspektləri ilə bağlı geniş araşdırmaların aparılmasına və çoxsaylı əsərlərin yazılmasına baxmayaraq, cinayət hüququ nəzəriyyəsində həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyası, xüsusən, həmin əməllərin tövsifedici əlamətlərinin, məsuliyyəti yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallarının və sanksiyaların müəyyən edilməsi, habelə cinayətdə iştirakçılığın anlayışı, əlamətləri, növləri, formaları və bir sıra aktual məsələlər üzrə fikir ayrılıqları hələ də qalmaqdadır. CM-də iştirakçılıqla bağlı bəzi müddəaların kifayət qədər dəqiq tənzim olunmaması təcrübədə iştirakçılıqla törədilən müxtəlif növ cinayətlərin, o cümlədən həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin tövsifində səhvlərə yol verilməsinə şərait yaradır və məhkəmə təcrübəsində belə hallara rast gəlinir. Bu, bir tərəfdən, qüvvədə olan cinayət qanununda əvvəlki qanunvericilikdən fərqli hüquq normalarının müəyyən edilməsi və onların təfsirində müəyyən çatışmazlıqların olması ilə bağlıdırsa, digər tərəfdən, qanunun bəzi normalarının kifayət qədər aydın və dəqiq olmaması ilə əlaqədardır. Cinayət hüququ normalarının tətbiqinin ilk mərhələlərindən sayılan əməlin tövsifində yol verilən səhv, cəza təyini mərhələsində ədalətsiz qərarın qəbul edilməsini labüd edir. Çünki səhv tövsif olunmuş cinayət üzrə ədalətli cəzanın təyin edilməsi qeyri-mümkündür. Bu sahədə elmi-nəzəri tədqiqatların sayının az olması da həmin səhvləri şərtləndirən amillərdən sayılır.

Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin dinamikası dövlətimizin bu növ cinayətlərlə mübarizədə həyata keçirdiyi cinayət-hüquqi tədbirlərin hələ tam səmərə vermədiyini göstərir. Etiraf edilməlidir ki, cinayətçılıqla mübarizədə uğurlu nəticələrə nail olmanın optimal yollarından biri cinayət məsuliyyətinin ədalətli differensiasiyası sayılır. Çünki cəzanın ədalətliliyi və törədilmiş cinayətə uyğun olması, ilk olaraq, cinayət məsuliyyətinin uğurlu differensiasiyasından asılıdır. Qüvvədə olan CM-nin həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normalarında məsuliyyətin differensiasiyası ümumən aparılsa da, bu prosesin ardıcıl və tam xarakter daşmadığı qeyd edilməlidir. Bu baxımdan, cinayət hüququ elmi qarşısında həyat və sağlamlıq əleyhinə

iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyası meyarlarının müəyyən edilməsi, bunların cinayət qanununda formulə edilməsi ilə bağlı konkret tövsiyələrin işlənilib hazırlanması vəzifəsi də dayanır.

Qeyd edilənlər dissertasiya mövzusunun aktuallığını müəyyən-ləşdirməklə, onun tədqiqat obyektini kimi seçilməsini və kompleks şəkildə araşdırılmasının zəruriliyini şərtləndirmişdir.

Problemin elmi işlənilmə səviyyəsi. Cinayət hüququ nəzəriyyəsində həm həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin, həm də iştirakçılığın müxtəlif aspektləri üzrə elmi-nəzəri araşdırmalar aparılmışdır. MDB ölkələri içərisində, xüsusən, Rusiyada bu sahədə tədqiqatların daha mütəmadi olduğu qeyd edilməlidir. Rusiyada qüvvədə olan 1996-cı il CM-nin qəbulundan sonra da hər iki mövzu üzrə bir sıra sanballı elmi əsərlər yazılmışdır. Belə ki, R.N.Astapovun, O.S.Kapinusun, İ.Y.Kozaçenkonun, A.N.Krasikovun, N.E.Krılovanın, O.V.Lukiçevin, S.V.Rastoropovun, Ş.S.Salixovun və qeyrilərinin dissertasiya tədqiqatları həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin ayrı-ayrı problem məsələlərinin tədqiqinə həsr olunmuşdur. S.A.Baleyev, A.P.Zaynutdinova, A.P.Kozlov, S.V.Rozenko, D.V.Savelyev, V.V.Sobolev, A.V.Şesler və qeyriləri elmi tədqiqatlarında cinayətdə iştirakçılığın anlayışı, növləri, formaları, qrup tərəfindən törədilən cinayətlərin tövsifi və s. aktual məsələləri araşdırmışlar.

Milli hüquq ədəbiyyatımızda həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərə və cinayətdə iştirakçılığa həsr olunan əsərlərin sayının xeyli az olduğu qeyd edilməlidir. Azərbaycanda sovet dövründə İ.P.Məmmədovun 1971-ci ildə «Şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlər» və 26 il sonra, 1997-ci ildə F.Y.Səməndərovun «Şəxsiyyət əleyhinə edilən cinayətlər (tövsif məsələləri)» adlı dərs vəsaitləri dərc olunmuşdur. Hər iki kitabda 1960-cı il CM-nin normaları əsasında şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlərin ümumi təhlili aparılmışdır. Digər tərəfdən, həmin əsərlər dərs vəsaiti olduğundan, monoqrafik tədqiqat xarakteri daşımamışdır. Bundan əlavə, həmin əsərlərdə təkcə həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlər deyil, bütövlükdə şəxsiyyət əleyhinə edilən cinayətlər nəzərdən keçirildiyindən, onlar bərsində qısa, şərh xarakterli informasiya verilmişdir.

Respublikamızda həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərə və cinayətdə iştirakçılığa həsr olunan dissertasiya tədqiqatlarının sayı da çox azdır. 1999-cu ildə B.S.Zahidov «Qısqanlıq motivi ilə qəsdən adam öldürmə, onun cinayət-hüquqi və kriminoloji problemləri», 2005-ci ildə C.S.Əhmədov «Tamah motivi ilə qəsdən adam öldürmə cinayətlərinə qarşı mübarizə (cinayət-hüquqi və kriminoloji aspektləri)», 2006-cı ildə Z.O.Əliyeva «Sağlamlığa qəsdən ağır zərər vurma əməlləri ilə mübarizənin

cinayət-hüquqi problemləri», 2007-ci ildə A.Q.Kərimli «Qəsdən adam öldürmə cinayətlərinin tövsifində motivin yeri və rolu», A.E.Qasımov «Dəstə tərəfindən törədilən ictimai təhlükəli əməllərlə cinayət-hüquqi mübarizə» mövzularında hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcələrini almaq üçün dissertasiya işlərini müdafiə etmişlər.

Tədqiqatlar içərisində M.B.Əhmədovun 2006-cı ildə müdafiə etdiyi “İnsan və vətəndaşın konstitusiyaya hüquq və azadlıqlarının cinayətkar qəsdlərdən mühafizəsinin cinayət-hüquqi problemləri” adlı doktorluq dissertasiyası xüsusi qeyd olunmalıdır. Həmin dissertasiyada əsas tədqiqat predmeti insan və vətəndaşın konstitusiyaya hüquq və azadlıqları əleyhinə olan cinayətlər olsa da, həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyətin uğurlu həlli istiqamətində də müəyyən təkliflər irəli sürülmüş, o cümlədən respublikamızda 1995 - 2005-ci illər ərzində şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətkarlığın kriminoloji xarakteristikası verilmişdir.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, cinayət hüququ elmində həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlər və iştirakçılıq mövzuları, bir qayda olaraq, bir-birindən ayrı şəkildə tədqiq olunmuşdur. Bu səbəbdən təkcə respublikamızda deyil, o cümlədən Rusiya və digər MDB ölkələrində bilavasitə həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyası problemlərinin tədqiqinə həsr olunmuş dissertasiya işinə rast gəlinmir. Ona görə də müdafiəyə təqdim edilən dissertasiya işi həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin cinayətdə iştirakçılıq ilə qarşılıqlı əlaqədə kompleks və monoqrafik tədqiqi istiqamətində ilk təşəbbüs sayıla bilər.

Tədqiqatın obyektini və predmeti. Tədqiqatın obyektini həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyası problemləri, insan həyatı və sağlamlığının qeyd olunan ictimai təhlükəli qəsdlərdən cinayət-hüquqi müdafiəsi ilə bağlı olan məsələlər, predmetini isə bu növ əməllərlə mübarizənin cinayət-hüquqi əsasları, qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsinin materialları, tədqiq edilən problemin ayrı-ayrı aspektlərinə həsr olunmuş xüsusi hüquq ədəbiyyatları, sorğu nəticələri və rəsmi statistik məlumatlar təşkil etmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya tədqiqatının məqsədi həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyası vəziyyətinin öyrənilməsi, bu sahədə mövcud qanunvericilik, elmi-nəzəri və təcrübi problemlərin ümumiləşdirilərək kompleks qaydada tədqiqi, mövzu üzrə cinayət hüququ nəzəriyyəsinin zənginləşdirilməsi, cinayət qanunvericiliyinin və məhkəmə təcrübəsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflərin işlənilib hazırlanmasından ibarətdir.

Tədqiqatın məqsədi qarşıya aşağıdakı vəzifələrin qoyulub həll olunmasını zəruri etmişdir:

- Azərbaycan Respublikasında həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətkarlığın kriminoloji xarakteristikasının ümumi şəkildə nəzərdən keçirilməsi;

- cinayət məsuliyyətinin differensiasiyasının anlayışı və vasitələri haqqında elmi-nəzəri təsəvvürlərin ümumiləşdirilməsi və oxşar hüquqi anlayışlar ilə müqayisəli təhlilinin aparılması;

- cinayət hüququ nöqtəyi-nəzərindən insanın həyatı, yaşamaq və sağlamlıq hüququ anlayışlarının nəzərdən keçirilməsi;

- Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi tarixində həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin hüquqi tənzimlənməsi vəziyyətinin tədqiq edilməsi, qanunvericiliyin təkamülündə sabit meyllərin, üstün və fərqli cəhətlərin müəyyən edilməsi;

- həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərdə icraçılığa görə məsuliyyətin həlli vəziyyətinin öyrənilməsi;

- həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərdə təşkilatçılığa görə məsuliyyətin həlli məsələlərinin araşdırılması;

- həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərdə təhrikçiliyə görə məsuliyyətin həlli vəziyyətinin tədqiq edilməsi;

- həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərdə köməkçiliyə görə məsuliyyətin həlli məsələlərinin nəzərdən keçirilməsi;

- həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərdə iştirakçılığın formalarına görə məsuliyyətin differensiasiyası problemlərinin tədqiq edilməsi;

- iştirakçılıq və cinayətkar qrup anlayışlarının qarşılıqlı əlaqədə nəzərdən keçirilməsi;

- bir qrup şəxs tərəfindən həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin həlli vəziyyətinin araşdırılması;

- qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin həlli məsələlərinin tədqiq edilməsi;

- mütəşəkkil dəstə tərəfindən həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin həlli vəziyyətinin öyrənilməsi;

- cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin həlli vəziyyətinin araşdırılması;

- həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə görə cəza təyini məsələlərinin tədqiq edilməsi;

- həyat və sağlamlıq əleyhinə məsuliyyət nəzərdə tutan bəzi cinayət-hüquqi normaların yenidən qurulması;

- cinayət hüququ nəzəriyyəsinin əsaslandırılmış elmi nəticə və müddəalarla zənginləşdirilməsi, cinayət qanunvericiliyinin, məhkəmə təcrübəsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində təkliflərin irəli sürülməsi.

Tədqiqatın metodologiyası və metodları. Dissertasiyanın yazılması prosesində müəllif tədqiqatın metodologiyası olaraq dialektik idrak təliminin ümumi müddəalarına əsaslanmışdır. Tədqiqat zamanı həm ümum-elmi, həm xüsusi, həm də sahəvi metodlardan (sistemli təhlil, məntiqi, analiz və sintez, ümumi ilə konkret arasında əlaqə, ümumiləşdirmə, tarixi yanaşma, müqayisəli hüquq, statistik təhlil, sosioloji sorğu və s.) istifadə olunmuşdur.

Dissertasiya tədqiqatının nəzəri əsasını ölkəmizin, keçmiş sovet, başlıca olaraq isə Rusiya və digər xarici ölkə alimlərinin, əsasən, cinayət hüququ sahəsinə dair tədqiqatları təşkil etmişdir. Bununla yanaşı, ayrı-ayrı müəlliflərin dövlət və hüquq nəzəriyyəsi və tarixi, konstitusiya hüququ, mülki hüquq, cinayət-prosessual hüquq, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti və s. hüquq sahələrinə aid elmi əsərlərindən də istifadə olunmuşdur.

Müəllifin elmi axtarışları üçün görkəmli hüquqşünas alimlər olan A.N.Traynin, N.S.Taqansev, A.A.Piontkovski, M.A.Şneyder, M.D.Şarqorodski, N.A.Belyayev, P.F.Telnov, F.Q.Burçak, İ.İ.Karpes, Q.A.Kriqer, V.N.Kudryavsev, M.İ.Kovalyov, V.M.Bıkov, N.F.Kuznetsova, R.R.Qaliakbarov, P.İ.Qrişayev, A.Q.İqnatov, N.Q.İvanov, A.P.Kozlov, A.V.Naumov, S.V.Borodin, B.A.Kurinov, L.D.Qauxman, A.İ.Raroq, İ.D.Kozoçkin, Q.N.Borzenkov, A.N.Krasikov, İ.P.Məmmədov, T.M.Qafarov, F.Y.Səməndərov, İ.A.İsmayılov, İ.M.Rəhimov, X.C.Ələkbərov, T.E.Qarayev, E.H.Həsənov, B.S.Zahidov, İ.O.Quliyev, İ.V.Vəliyev, Ç.F.Mustafayev, M.B.Əhmədov, K.N.Səlimov, H.S.Qurbanov, M.Ə.Cəfərquliyev, S.Ə.Vəliyev, Ş.T.Səmədova və başqalarının əsərləri xüsusilə faydalı olmuşdur.

Tədqiqatın normativ və empirik əsasını beynəlxalq hüquqi aktlar, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, qüvvədən düşmüş və hazırda qüvvədə olan Cinayət və Cinayət-Prosessual Məcəllələri, bir sıra xarici dövlətlərin cinayət qanunları, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin və Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin plenumlarının qərarları, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent qərarları, Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin (apellyasiya və kassasiya instansiyaları da daxil olmaqla) konkret cinayət işləri üzrə qəbul etdikləri qərarlar, hüquqşünas alim və təcrübəli işçilər arasında keçirilmiş sorğu nəticələri təşkil etmişdir.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi, ilk növbədə, həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin

differensiasiyası problemlərinin kompleks tədqiqinə həsr olunmuş ilk monoqrafik tədqiqat əsəri olmasında ifadə olunur. Dissertasiyada ilk dəfə olaraq Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi tarixində həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin tənzimlənməsi vəziyyəti, həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərdə iştirakçılığın növ və formalarına görə məsuliyyətin differensiasiyası və cəza təyini məsələləri tədqiq olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-də rolların bölgüsü ilə müşayiət olunan sadə iştirakçılıq qaydasında, o cümlədən bir qrup şəxs, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən normaların nəzəri və təcubi problemləri kompleks şəkildə tədqiq olunmuş, cinayət hüququ nəzəriyyəsi və qanunvericiliyinin tətbiqi təcrübəsi üçün vacib əhəmiyyətli bir sıra məsələlərin həllinə səy göstərilmiş, cinayət və cinayət-prosessual qanunvericiliyinin və məhkəmə təcrübəsinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş təkliflər işlənib hazırlanmış, mühüm nəzəri və praktiki əhəmiyyətə malik elmi nəticələr əldə olunmuşdur.

Müdafiəyə çıxarılan müddəalar işin elmi yeniliklərindən irəli gəlmişdir.

Müdafiəyə təqdim olunan müddəalar:

1. "Cinayət məsuliyyətinin normativ differensiasiyası" ifadəsi fərqləndirilərək, ona aşağıdakı məzmununda anlayış verilir: Cinayət məsuliyyətinin normativ differensiasiyası - qanunverici orqan tərəfindən kriminallaşdırma və dekriminallaşdırma, penallaşdırma və depenallaşdırma fəaliyyətində, əsasən, cinayətin xarakterinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə, müəyyən hallarda isə təqsirkarın şəxsiyyətinə görə ədalət prinsipinə uyğun cinayət-hüquqi normaların formulə edilməsi üzrə həyata keçirilən hüquqi prosesdir. Cinayət məsuliyyətinin normativ differensiasiyasının detallı aparılması hüquqtətbiqetmə orqanının cinayət-hüquqi normaların tətbiqində sərbəstlik imkanlarını məhdudlaşdırır, əksinə proses isə, məhkəmə sərbəstliyinin artmasına səbəb olmaqla, qanunun dürüst tətbiqində müəyyən sui-istifadə hallarına şərait yaradır.

2. İştirakçılığın cinayətkar qrup təşkil edən və belə qrup təşkil etməyən formaları fərqləndirilir. İştirakçılığın qrup təşkil etməyən formasının rolların bölgüsü ilə müşayiət olunan sadə iştirakçılıq kimi adlandırılması təklif edilir.

3. Cinayətin təşkilatçısı və təhrikçisi tərəfindən müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanlarına vaxtında məlumat verilməklə və ya digər tədbirlər görülməklə icraçı tərəfindən cinayətin başa çatdırılmasının aradan

qaldırılması müəyyən hallarda cinayəti törətməkdən tam imtinaya gətirib çıxarmadığından, buna uyğun hüquqi nəticəyə səbəb olmalıdır. Ona görə də CM-nin 30.4-cü maddəsində olan «başa çatdırılmasını» ifadəsinin «törədilməsini» sözü ilə əvəz olunması təklif edilir.

4. CM-nin 30.5-ci maddəsində köməkçinin artıq göstərmiş olduğu köməyinin nəticələrini aradan qaldıra bilməməsinin hansı hüquqi nəticələrə səbəb olması öz əksini tapmamışdır. Eyni zamanda həmin maddədə təşkilatçı və ya təhrikinin icraçı tərəfindən cinayətin törədilməsinin qarşısının alınmasına yönəlmiş hərəkətlərinin yüngülləşdirici hal kimi nəzərə alınması məsələsinin həlli məhkəmənin ixtiyarına verilmişdir. Halbuki, CM-nin 30.4-cü maddəsində nəzərdə tutulan hərəkətlərin cinayət törətməkdən könüllü imtina etməyə yönəldiyi nəzərə alınıb, məhkəmə tərəfindən yüngülləşdirici hal kimi qiymətləndirilməsi məqsədəuyğundur. Ona görə də CM-nin 30.5-ci maddəsinin aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif olunur: «Təşkilatçı və ya təhrikçi bu Məcəllənin 30.4-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan hərəkətləri ilə icraçı tərəfindən cinayətin törədilməsinin qarşısını ala bilmədikdə, köməkçi isə artıq göstərmiş olduğu köməyinin nəticələrini aradan qaldırmağa müvəffəq olmadıqda, məhkəmə cəza təyin edərkən onların bu hərəkətlərini yüngülləşdirici hal kimi nəzərə alır».

5. CM-nin 33.5-ci maddəsində baş tutmayan iştirakçılığın müəyyən tipik variantları nəzərdə tutulsa da, həmin maddədə və ümumən cinayət qanununda bu cinayət-hüquqi hadisənin bütün mümkün variantları (təşkilatçının və köməkçinin cinayətin törədilməsi ilə bağlı müvafiq fəaliyyətlərinin nəticə verməməsi) öz əksini tapmamışdır. Qanunvericilikdə bu sahədə mövcud olan boşluğun aradan qaldırılması məqsədi ilə CM-nin 33.5-ci maddəsinin aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif edilir: «İcraçı, öz iradəsindən asılı olmayan səbəblərdən cinayəti başa çatdırma bilmədikdə, digər iştirakçılar cinayətə hazırlıqda və ya cinayət etməyə cəhdə iştirakçılığa görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edirlər. İcraçı cinayəti törətməkdən könüllü imtina etdikdə isə digər iştirakçılar müvafiq cinayətə hazırlığa görə məsuliyyət daşıyırlar. Təşkilatçının, təhrikinin və ya köməkçinin cinayətin törədilməsinə yönəlmiş fəaliyyətləri iradələrindən asılı olmayan səbəblərdən nəticə vermədikdə, müvafiq cinayətə hazırlığa görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edirlər».

6. Müasir dövrdə ekstrakorporal metodlarla uşağın bioloji valideyni olan qadın «surroqat» qadın vasitəsilə ana olmaq imkanını qazanmışdır. «Surroqat» ana uşağın bioloji valideyni olmasa da, hamiləliklə əlaqədar fizioloji, psixoloji prosesi öz orqanizmində keçirir. Ona görə də özgə uşağını bətnində daşıyan ana CM-nin 121-ci maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin subyektini sayılır, uşağın bioloji valideyni olan ana isə uşağı

doğmadığından, hamiləlik və doğuşla bağlı fizioloji və psixoloji dəyişikliklərə məruz qalmadığından, həmin cinayətin subyektı sayılır.

7. Azərbaycan Respublikası CM-nin 121-ci maddəsinin aşağıdakı məzmununda yeni redaksiya layihəsi təqdim edilir:

«Maddə 121. Ananın yeni doğduğu uşağını qəsdən öldürməsi

Ananın hamiləlik və ya doğuş prosesi ilə əlaqədar yaranan psixotravma və ya psixikanın pozulması vəziyyətində yeni doğduğu uşağını doğuş vaxtı və ya doğuşdan dərhal sonra qəsdən öldürməsi –

üç ilədək müddətə islah işləri və ya iki ildən beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır».

8. İştirakçılıqla, o cümlədən, cinayətkar qruplar tərəfindən törədilən cinayətlər üzrə vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən bu barədə müvafiq qərarın qəbul olunması məqsəduyğun sayılır.

9. Qüvvədə olan CM-də mütəşəkkil dəstəyə verilmiş anlayışda «cinayətkar qrup» sözündən əvvəl gələn «sabit» sözünün «məhkəmə» sözü ilə əvəz edilməsi təklif edilir. Sabitlik əlamətinin isə iştirakçılığın formaları içərisində yalnız cinayətkar birliyə (təşkilata) xas olan spesifik əlamət kimi saxlanması məqsəduyğun sayılır. CM-nin 34.3-cü maddəsində mütəşəkkil dəstənin iki şəxsdən də ibarət ola bilməsinin təsbit olunması düzgün mövqe sayılmır və həmin müddəanın BMT Ali Məclisinin «Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı» Konvensiyasının (2000-ci il 15 noyabr tarixli, 55/25 sayılı Qətnaməsi ilə qəbul edilmişdir) 2-ci maddəsinə uyğunlaşdırılması (üç və ya daha çox şəxsdən ibarət olması) təklif edilir.

10. CM-nin 34-cü maddəsinin «İştirakçılığın formaları» kimi adlandırılması təklif edilir. Həmin maddədə iştirakçılığın ən təhlükəli forması kimi əksini tapmış cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat) Məcəllənin ayrı-ayrı maddələrində müxtəlif adlarda təsbit olunmuşdur. Terminoloji vahidliyə nail olmaq məqsədi ilə CM-də iştirakçılığın bu formasının, nəzərdə tutulduğu bütün maddələrdə «cinayətkar birlik (təşkilat)» adında təsbit olunması təklif edilir.

11. CM-nin 33.4-cü maddəsinin xüsusi subyektli cinayətlərdə bu cinayətin subyektı olmayan, lakin həmin cinayətin törədilməsində bilavasitə iştirak edən şəxslərin əməllərinin düzgün tövsifinə mane olduğu mövqeyi əsaslandırılır və həmin maddənin CM-dən çıxarılması təklif edilir.

12. Azərbaycan Respublikasının əməliyyat-axtarış fəaliyyəti qanunvericiliyi ilə cinayət qanunu müddəalarının uyğunluğunu təmin etmək, habelə mütəşəkkil cinayətkar qruplar tərəfindən törədilən cinayətlərlə uğurlu mübarizənin hüquqi təminatlarını yaratmaq məqsədi ilə

qüvvədə olan CM-nə «Əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın tapşırığını yerinə yetirmə» adlı yeni 40-1-ci maddənin daxil edilməsinin məqsədəuyğunluğu əsaslandırılır.

13. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 223.3.4-cü maddəsində həm iştirakçılığın növü və forması qarışıq salınmış, həm də iştirakçılığın formalarından yalnız bir qrup şəxsin adı çəkilməklə fikir natamam ifadə olunmuşdur. CPM-nin həmin maddəsinin cinayət hüququ normalarına uyğunluğunu təmin etmək məqsədi ilə onun aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif edilir: «cinayət iştirakçılıqla törədildikdə, onun növü və forması».

14. Cinayətin iştirakçılarının postkriminal davranışı cinayətdə iştirakçılığa görə məsuliyyətin differensiasiyasının əsaslarından biri olduğundan, qanunda cəzanı yüngülləşdirən müəyyən halların cəza təyininə bilavasitə təsir etməsini nəzərdə tutan xüsusi normanın (CM-nin 60-cı maddəsi) olması düzgün mövqe sayılır. Bununla belə, CM-nin 60-cı maddəsinin tam olaraq nəzərdə tutulan məqsədinə uyğun məzmununda formulə edilmədiyi qeyd edilir və həmin maddədə «59.1.9 və» sözlərindən sonra «ya» sözünün əlavə olunması, «yüngülləşdirən hallar» sözlərinin isə «yüngülləşdirən hallardan biri» sözləri ilə əvəz olunması təklif edilir. Eyni zamanda, normayaratma fəaliyyətində hüquqi müəyyənlik prinsipinin tələblərinə görə CM-nin 59.1.10-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş «zərərçəkmiş şəxslə razılıq əldə etməyə cəhd edilməsi» əlamətinin həmin maddədən çıxarılması təklif edilir.

15. CM-də müxtəlif maddələrdə nəzərdə tutulan cinayətlərin törədilməsi ilə təkrarlığın yaranmasını nəzərdə tutan 16.2-ci maddənin qanundan çıxarılması təklif olunur. Lakin cinayət hüququnda təkrarlıq institutundan tam olaraq imtina edilməsi məqsədəuyğun sayılmır. Hesab edilir ki, şəxs tərəfindən eyni növ iki və ya daha çox cinayətin törədilməsi onun şəxsiyyətinin antiictimai istiqamətinin kifayət qədər sabit olmasına dəlalət edir və bu, öz hüquqi nəticəsini həm əməlin tövsifində, həm də cəza təyində tapmalıdır. Cinayətdə təkrarlığa görə məsuliyyətin yalnız əvvəllər törətmiş olduğu eyni əmələ görə məhkum edilməmiş şəxsin barəsində yaranması məqsədəuyğun sayılır. CM-in 61.1.1-ci maddəsinə əsasən cinayəti törətmiş və cəzasını çəkib qurtarmış şəxsin sonrakı eyni əməli cəzanı ağırlaşdıran hal kimi nəzərə alınmalıdır. Cəzasını çəkməkdə davam edən şəxsə sonrakı eyni əmələ görə isə hökmlərin məcmusu qaydasında cəza təyin edilməlidir. Əvvəlki cinayətə görə cəzasını çəkib qurtarmış, lakin məhkumluğu götürülməmiş və ya ödənilməmiş şəxsin sonrakı eyni əməli təkrarlığa görə məsuliyyət yaratmalı deyildir.

Qanunvericinin bəzi cinayətlərin xarakterini və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinin yüksək olmasını nəzərə alaraq, CM-in Xüsusi hissəsinin ayrı-ayrı normalarında eyni əməllərin təkrar törədilməsini məsuliyyəti ağırlaşdıran hal qismində nəzərdə tutması mövqeyi düzgün olduğundan, CM-in müəyyən normalarında, o cümlədən, 120, 126-cı maddələrində təkrarlığın tövsifedici əlamət kimi saxlanması məqsədəuyğun sayılır. Bununla belə, CM-in 120-ci maddəsinin «Qeyd» hissəsinin (habelə 177-ci maddənin «Qeyd» hissəsinin 3-cü bəndinin) qanundan çıxarılması təklif edilir. CM-in 103, 277, 287-ci maddələrindən sonra qəsdən adam öldürmə əməlinin, habelə əks ardıcılıqla, bu cinayətlərdən əvvəl qəsdən adam öldürmənin törədilməsinin cinayətlərin təkrarlığı kimi deyil, cinayətlərin məcmusu kimi tövsif edilməsinin daha düzgün olduğu əsaslandırılır.

16. CM-nin Xüsusi hissəsinin maddələrində iştirakçılığın formalarının, normanın dispozisiyasının iştirakçılığın formasına uyğunluğu nəzərə alınmaqla məsuliyyəti ağırlaşdıran hal qismində cinayətin bir qrup şəxs və ya qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, məsuliyyəti xüsusilə ağırlaşdıran hal qismində isə mütəşəkkil dəstə və cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən törədilməsi şəklində təsbit olunması məqsədəuyğun sayılır.

17. CM-də cinayətlərin məcmusu üzrə cəzanın təyin edilməsini nəzərdə tutan 66.3-cü maddə və müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə adlanan 55-ci maddə cinayətlərin məcmusu və hökmlərin məcmusu zamanı cəza təyininin formal bir qayda kimi tətbiq edilməsini şərtləndirdiyindən, cinayətlərin məcmusu üzrə cəza təyin edilərkən azadlıqdan məhrum etmə müddətinin qismən və ya tamamilə toplandığı hallarda azadlıqdan məhrum etmənin yuxarı həddinin iyirmi beş ildən, hökmlərin məcmusu üzrə isə otuz ildən artıq ola bilməməsinin nəzərdə tutulması təklif edilir.

18. CM-nin 120 və 126-cı maddələrini, onların tövsifedici əlamətlərini formulə edərkən qanunverici əməlin ictimai təhlükəliliyini artıran obyektiv əlamətləri bir-birindən lazım olan səviyyədə fərqləndirməmiş, məsuliyyətin tam ədalətli differensiasiyasını aparmamışdır. Ona görə də CM-nin 120-ci maddəsinin aşağıdakı redaksiyada yeni layihəsi təqdim olunur.

«Maddə 120. Qəsdən adam öldürmə

120.1. Qəsdən adam öldürmə, yəni digər şəxsi qəsdən həyatdan məhrum etmə -

altı ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

120.2. Qəsdən:

120.2.1. bir qrup şəxs, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən adam öldürmə;

120.2.2. xuliqanlıq niyyəti ilə adam öldürmə;

120.2.3. zərərçəkmiş şəxsin xidməti fəaliyyətini və ya ictimai borcunu yerinə yetirməsi ilə əlaqədar onun özünü və ya yaxın adamını öldürmə;

120.2.4. valideyni öldürmə;

120.2.5. ümumi təhlükəli üsulla adam öldürmə;

120.2.6. sifarişlə və ya tamah, habelə zərərçəkmiş şəxsin orqanlarından və ya toxumalarından istifadə etmək motivi ilə adam öldürmə;

120.2.7. milli, irqi, dini ədavət və ya düşmənçilik niyyəti ilə adam öldürmə –

on ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

120.3. Qəsdən:

120.3.1. mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən adam öldürmə;

120.3.2. xüsusi amansızlıqla və ya təqsirkar şəxs üçün aşkar surətdə köməksiz vəziyyətdə olan adamı öldürmə;

120.3.3. başqa cinayəti gizlətmə və ya onun törədilməsini yüngülləşdirmə ilə, habelə zorlama və ya seksual xarakterli zorakı hərəkətlərlə əlaqədar adam öldürmə;

120.3.4. iki və ya daha çox şəxsi öldürmə;

120.3.5. təkrar adam öldürmə;

120.3.6. təqsirkar şəxs üçün aşkar surətdə hamilə vəziyyətində olan qadını öldürmə;

120.3.7. adam oğurluğu və ya girov götürülməsi, habelə quldurluq, hədə-qorxu ilə tələb etmə, terrorçuluq və ya banditizmlə əlaqədar adam öldürmə –

on beş ildən iyirmi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

CM-nin 126-cı maddəsinin qanunvericilik konstruksiyasında məsuliyyətin ədalətli differensiasiyası ilə bağlı olan qüsurların aradan qaldırılması məqsədi ilə onun aşağıdakı redaksiya layihəsi təklif olunur:

«Maddə 126. Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma

126.1. Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma, yəni insan həyatı üçün təhlükəli olan və ya görmə, eşitmə, nitq qabiliyyətinin və ya hər hansı bir orqanın, yaxud bu orqanın funksiyasının itirilməsinə, psixi pozuntuya və ya sağlamlığın başqa cür pozulmasına, əmək qabiliyyətinin üçdə bir

hissəsindən az olmamaqla uzun müddətə itirilməsi ilə və ya təqsirkar üçün aşkar surətdə zərərçəkmiş şəxsin peşəkar əmək qabiliyyətinin tam itirilməsi ilə əlaqədar olan və ya hamiləliyin pozulmasına, şəxsin narkomanlıqla və ya toksikomanlıqla xəstələnməsinə səbəb olan, yaxud sifətin silinməz dərəcədə eybəcərləşdirilməsində ifadə olunan zərər vurma -

üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

126.2. Eyni əməllər:

126.2.1. bir qrup şəxs, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə;

126.2.2. zərərçəkmiş şəxsin xidməti fəaliyyətini və ya ictimai borcunu yerinə yetirməsi ilə əlaqədar onun özü və ya yaxın adamı barəsində törədildikdə;

126.2.3. valideynə qarşı törədildikdə;

126.2.4. ümumi təhlükəli üsulla, xuliqanlıq niyyəti ilə törədildikdə;

126.2.5. sifarişlə və ya tamah, habelə zərərçəkmiş şəxsin orqanlarından və ya toxumalarından istifadə etmək motivi ilə törədildikdə;

126.2.6. milli, irqi, dini ədavət və ya düşmənçilik niyyəti ilə törədildikdə —

altı ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

126.3. Eyni əməllər:

126.3.1. mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən törədildikdə;

126.3.2. xüsusi amansızlıqla, zərərçəkmiş şəxsə ağır izzirablar verməklə və ya təqsirkar üçün aşkar surətdə köməksiz vəziyyətdə olan şəxsə qarşı törədildikdə;

126.3.3. iki və ya daha çox şəxsə qarşı və ya təkrar törədildikdə;

126.3.4. ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olduqda—

yeddi ildən on bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır».

Tədqiqatın nəticələrinin nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti onun həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlər, cinayətdə iştirakçılıq, cinayət məsuliyyətin differensiasiyası, xüsusən, həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyası haqqında elmi nəzəri biliyi dərinləşdirməsində, hüquqi şüuru bu istiqamətdə irəliyə doğru apara biləcəyində ifadə olunur. Dissertasiyanın müddəaları və elmi nəticələri ali təhsil müəssisələrinin hüquq fakültələrində cinayət hüququ kursu üzrə mühazirələr oxunarkən, seminar məşğələlər aparılarkən, habelə cinayət hüququ üzrə dərslər vəsaitləri,

dərslük, tədris proqramları və monoqrafiyalar hazırlanarkən faydalı ola bilər.

İşin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, burada əksini tapan nəticələr və verilmiş təkliflər təcrübədə qanunun düzgün tətbiqinə kömək etməklə yanaşı, cinayət qanunvericiliyinin və məhkəmə təcrübəsinin təkmilləşdirilməsi üçün də faydalı ola bilər. Dissertasiyanın müddəalarından və nəticələrindən həmçinin elmi-tədqiqat işlərində, hüquqtətbiqetmə fəaliyyətində istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın nəticələrinin aprobeiasyası. Dissertasiya işi AMEA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun «Cinayət hüququ və cinayət prosesi» şöbəsində yerinə yetirilmiş və müzakirə olunmuşdur. Dissertasiyanın müdafiəyə təqdim olunan müddəaları və qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə yönələn təkliflər institut rəhbərliyinin iştirakı ilə «Cinayət hüququ və cinayət prosesi», «Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi, mülki hüquq və mülki proses» və «Beynəlxalq hüquq və beynəlxalq münasibətlər» şöbələrinin birgə elmi seminarında müzakirə olunmuş və bəyənilmişdir.

Dissertasiyanın əsas elmi nəticələri və müdafiəyə təqdim olunan müddəalar həm respublika, həm də beynəlxalq səviyyəli konfrans və simpoziumlarda hüquq ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılmışdır. Belə ki, müəllifin 2007-ci ildə Bakı şəhərində keçirilən «Müasir cəmiyyətin aktual problemləri» adlı beynəlxalq simpoziumun, 2009-cu ildə Bakı şəhərində keçirilən «Qloballaşan cəmiyyətdə hüquq elminin aktual problemləri» mövzusunda elmi-nəzəri konfransın, 2010-cu ildə Bakı şəhərində keçirilən «Hüquq elmlərinin prioritet istiqamətləri və hüquqşünas alimlərin qarşısında duran vəzifələr» adlı beynəlxalq elmi-praktik konfransın, Milli Aviasiya Akademiyasında Heydər Əliyevin anadan olmasının 87-ci və Böyük Vətən müharibəsində qələbənin 65-ci ildönümlərinə həsr olunmuş «Cinayət və cinayət-prosessual hüquqda problemlər» mövzusunda keçirilən Respublika elmi-praktiki konfransın, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında keçirilən «Heydər Əliyev və Azərbaycanda dövlət idarəçilik məsələləri» adlı respublika elmi konfransının, «Hərbi xidmət və cinayətkarlıqla mübarizə problemləri» adlı ümumrespublika elmi praktiki konfransın, Rusiyanın Novosibirsk şəhərində keçirilən «Актуальные проблемы гуманитарных и социальных исследований» adlı elmi konfransın, 2011-ci ildə ümummilliləşdirilmiş Heydər Əliyevin anadan olmasının 88-ci ildönümünə həsr olunmuş «Dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri» mövzusunda 11-ci Respublika elmi-praktik konfransının, Ulu öndər Heydər Əliyevin ad gününə və Azərbaycan Respublikasının dövlətçiliyinin

bərpasının 20 illiyinə həsr olunmuş «Hüquq elminin və təhsilinin müasir problemləri və həlli yolları» adlı beynəlxalq konfransın, «Hüquq elminin müasir problemləri» - I Respublika elmi konfransının, 2012-ci ildə «Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğu və qanunçuluq – 2020: Gələcəyə baxış» mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın, «Hüquq elminin müasir problemləri» - II Respublika elmi-nəzəri konfransın, 2013-cü ildə Bakı şəhərində keçirilən «Hüquq elminin müasir problemləri» - III Respublika elmi-nəzəri konfransın, Rusiyanın Moskva şəhərində keçirilən «Актуальные проблемы правовой защиты публичных и частных интересов в Российской Федерации и Азербайджанской республике» adlı beynəlxalq elmi-təcrübi konfransın, 2014-cü ildə Ukraynanın Kiyev şəhərində keçirilən “Человек, общество, государство: правовые измерения в современном мире”, Rusiyanın Voronej şəhərində keçirilən “Актуальные проблемы развития вертикальной интеграции системы образования, науки и бизнеса: экономические, правовые и социальные аспекты”, Ufa şəhərində keçirilən “Государство и гражданское общество как элементы механизма противодействия наркоагрессии” adlı beynəlxalq elmi-təcrübi konfransların, 2015-ci ildə Ukraynanın Kiyev şəhərində keçirilən “Актуальные проблемы современного развития гражданского, международного морского и транспортного права” və “Юридическая наука и практика: вызовы времени” adlı beynəlxalq elmi-təcrübi konfransların materiallarında məruzə, çıxış və tezisləri çap olunmuşdur.

Dissertasiyanın əsas müddəalarından Milli Aviasiya Akademiyasının bakalavr və magistr pillələrində «Cinayət hüququ» və «Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin əsasları» fənlərinin tədrisi prosesində, Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun Elm-Tədris mərkəzində, AMEA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun hüquq ixtisası üzrə doktorantları qarşısında «Cinayət hüququnun aktual problemləri» mövzusunda mühazirələrin oxunması zamanı istifadə olunmuşdur.

Ölkənin hüquqşünas alim, hakim, prokurorluq və digər hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları, vəkil və ali hüquq təhsilli digər şəxslərdən ibarət müəyyən kontingenti arasında keçirilmiş sorğu vasitəsilə cinayət qanunvericiliyində iştirakçılığa və həyat və sağlamlıq əleyhinə olan əməllərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan bəzi normaların təkmilləşdirilməsi ilə bağlı olan təklif və mülahizələrə münasibət öyrənilmişdir.

İddiaçı dissertasiya mövzusu haqqında Bakı şəhər prokurorluğunun Dövlət İttihamının müdafiəsi üzrə şöbəsində çıxış etmiş, tədqiq etdiyi problemin nəzəri və təcrübi aspektləri, əldə etdiyi əsas elmi nəticələr barədə məlumat vermiş, iştirakçıların suallarına cavab vermişdir. Onun çıxışı, irəli

sürdüyü təklif və müddəalar prokurorluq əməkdaşları tərəfindən bəyənilmiş, bu barədə 26 yanvar 2013-cü il tarixdə müvafiq akt tərtib olunmuşdur.

Elmi işin tədqiqatından doğan, cinayət və cinayət-prosessual qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş təkliflər Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə göndərilmişdir. Milli Məclis Aparatının rəhbərliyi tərəfindən verilmiş 11 fevral 2014-cü il tarixli 05-1-12 sayılı cavab məktubunda həmin təkliflərin, elmi tədqiqatın nəticələrinin təcrubi əhəmiyyətə malik olmaqla müvafiq qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi prosesində nəzərə alınacağı göstərilmişdir.

İddiaçı tədqiqatın nəticəsi olaraq «İştirakçılıq ilə törədilən cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsinin bəzi məsələləri haqqında» Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərar layihəsini hazırlamış və istifadə olunması üçün onu Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinə göndərmişdir. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin rəhbərliyinin 05 fevral 2014-cü il tarixli 2-68 sayılı məktubunda qərar layihəsində bəhs edilən cinayət işləri üzrə məhkəmələr üçün təcrübədə geniş istifadə edilməsini nəzərdə tutan zəruri tövsiyələrin yer aldığı, bu sahədə aparılacaq məhkəmə ümumiləşdirmələri, habelə müvafiq Plenum qərarının hazırlanması zamanı həmin tövsiyələrdən yararlanmanın və təcrübədə istifadə edilməsinin mümkün olduğu göstərilmişdir.

Dissertasiyanın əsas müddəaları, elmi nəticələri, habelə qanunvericilik təklifləri müəllifin 2005–2015-ci illərdə nəşr olunmuş 82 elmi əsərində, o cümlədən iki monoqrafiyasında öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın strukturu tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodologiyasına uyğun müəyyən edilmiş, giriş, 16 yarımfəsli əhatə edən dörd fəsil, nəticə, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı və əlavələrdən ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **giriş** hissəsində tədqiqat mövzusunun aktuallığı əsaslandırılır, mövzusunun elmi işlənmə səviyyəsi, tədqiqatın obyektı və predmeti, məqsəd və vəzifələri, metodoloji əsası və metodları, nəzəri, normativ və empirik əsasları, elmi yeniliyi müəyyən edilir, müdafiəyə çıxarılan müddəalar təqdim olunur, tədqiqatın nəticələrinin nəzəri və praktik əhəmiyyəti, aprobeiası və strukturu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın **I fəsl** «**Azərbaycan Respublikasında həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin müasir kriminoloji vəziyyəti və cinayət-hüquqi xarakteristikası**» adlanır və dörd yarımfəsildən ibarətdir. **Birinci yarımfəsildə** Azərbaycan Respublikası CM-də həyat və sağlamlıq

əleyhinə olan cinayətlərin qəsdə məruz qalan ictimai münasibətlərin növ obyektinə görə aşağıdakı qruplar üzrə təsnifatı aparılır: 1) həyat əleyhinə olan cinayətlər (CM-nin 120 – 125, 135-ci maddələri); 2) sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlər (CM-nin 126 – 131, 133, 139, 140-cı maddələri); 3) həyat və sağlamlığı təhlükədə qoyan cinayətlər (CM-nin 134, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 143-1-ci maddələri). Azərbaycan Respublikası CM-nin bu quruluşunun Türkiyənin 1994-cü il tarixli Cəza qanununun, Fransanın qüvvədə olan 1992-ci il tarixli cinayət qanununun quruluşuna uyğun olduğu və bu cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan əksər normaların məzmununun, ümumən, eyni olduğu qeyd edilir. Bununla belə, hər üç ölkənin cinayət qanununda fərqli cəhətlərin də olduğu müəyyən edilir. Belə ki, Fransa və Türkiyədən fərqli olaraq respublikamızın CM-də qəsdən adam öldürmə cinayətinin ağırlaşdırıcı və yüngülləşdirici hallarının dairəsi nisbətən genişdir. Ölkəmizdə adam öldürmənin yüngülləşdirici növü kimi müəyyən edilmiş ananın yeni doğduğu uşağını qəsdən öldürməsi cinayəti Fransa CM-də ağırlaşdırıcı hallarda törədilən qəsdən adam öldürmənin növlərindən sayılır. Fransa və Türkiyənin cinayət qanunlarında həyat əleyhinə olan cinayətlərə görə daha uzun müddətli azadlıqdan məhrumetmə cəzaları nəzərdə tutulmuşdur.

Respublikamızda həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin kriminoloji vəziyyətinə ümumi baxış keçirilərkən, M.B.Əhmədovun 2005-ci ildə nəşr olunmuş «Проблемы охраны конституционных прав и свобод человека и гражданина от преступных посягательств» adlı monoqrafiyasının ayrıca fəslinin şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlərin kriminoloji xarakteristikasına həsr olunduğu və bu sahədə kifayət qədər ətraflı elmi-nəzəri təsəvvür yaratdığı qeyd edilir. Bu zaman həmçinin Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin və Daxili İşlər Nazirliyinin statistik məlumatlarından istifadə olunur. Müəyyən edilir ki, respublikamızda ayrı-ayrı illər istisna olmaqla, 1980-1988-ci illərdə qəsdən adam öldürmə və qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətlərinin dinamikasında getdikcə azalma meyli müşahidə olunmuşdur. 1988-ci ildən başlayaraq keçmiş Sovet İttifaqında siyasi və sosial-iqtisadi zəmində baş verən dəyişikliklər, Azərbaycanda milli-azadlıq hərəkatının başlanması ilə əlaqədar ictimai-siyasi qüvvələr arasında ziddiyyətlərin yaranması və getdikcə kəskinləşməsi, dövlət orqanlarının fəaliyyətsizliyi ölkədə cinayətkarlığın səviyyəsində artım meyllərini şərtləndirmişdir. Bu səbəbdən 1988-1993-cü illərdə ölkədə qrup şəklində cinayət törətmiş şəxslərin sayı

66 % artmışdır.¹ 1993–1996-cı illərdə də vəziyyət demək olar ki, eyni cür inkişaf etmişdir. Belə ki, 1993-cü ildə 2140, 1996-cı ildə isə 2391 cinayət qrup halında törədilmişdir.

1996-cı ildən başlayaraq ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar edilməsi cinayətkarlığın dinamikasında getdikcə azalma meyllərini şərtləndirmişdir. 2001-ci ildən ölkədə cinayətkarlığın ümumi səviyyəsində yenidən artım meylləri qeydə alınmış, 2005-ci ildən bu dinamika daha sürətli olmağa başlamış və bəzi illər istisna olmaqla hazırkı dövrə kimi davam edir. Belə ki, 2005-ci ildə 18049, 2011-ci ildə isə 24263, 2012-ci ildə 21897, 2013-cü ildə 22381, 2014-cü ildə isə 24607 cinayət qeydə alınmışdır. Dissertasiyada 2004 - 2014-cü illərdə ölkədə həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin, o cümlədən qrup tərəfindən törədilən cinayətlərin vəziyyəti ümumiləşdirilmiş şəkildə təqdim edilir. Tədqiqatlarda son 10 ildə cinayətkarlığın, o cümlədən ağır və xüsusilə ağır cinayətlərin, qəsdən adam öldürmə, zorlama cinayətlərinin dinamikasında artım meylinin olması, törədilmiş cinayətlərin 50 %-nin şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlərin payına düşməsi qeyd edilir ki,² bunun da təhlükəli hədd olduğu diqqətə çatdırılır.

Respublikamızda cinayətlərin, o cümlədən qəsdən adam öldürmə cinayətlərinin qeydiyyatının Rusiya ilə demək olar ki, eyni cür aparıldığını nəzərə alıqda (məsələn, bir partlayış hadisəsinin törədilməsi ilə 10 və ya daha çox adamın öldürülməsi iki və ya daha çox şəxsi öldürmə və ümumi təhlükəli üsulla adam öldürmə əlamətləri ilə bir cinayət faktı kimi qeydə alınır), ölkəmizdə həyat və sağlamlıq əleyhinə ağır cinayətlərin, o cümlədən qrup şəklində törədilən cinayətlərin sayının heç də az olmadığı müəyyən edilir. Bununla belə, son illərdə cinayətkarlığın dinamikasında artım meyllərinin baş verməsinin səbəbi ölkədə kriminogen durumun gərginləşməsi ilə deyil, dövlət başçısının siyasi iradəsi əsasında hüquq mühafizə orqanlarının cinayətkarlığa qarşı daha qətiyyətlə mübarizə aparmağa başlamaları ilə izah olunur.

I fəslin ikinci yarım fəsl cinayət məsuliyyətinin differensiasiyasının anlayışı və vasitələrinə həsr olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-də məsuliyyətin differensiasiyası prinsip qismində bilavasitə təsbit olunmasa da, o, bir ideya olaraq CM-nin 8-ci maddəsində

¹ Ахмедов М.Б. Проблемы охраны конституционных прав и свобод человека и гражданина от преступных посягательств. Баку, «Нурлар» Издательско-Полиграфический Центр, 2005. s. 89.

² Рагимов И.М. Философия преступления и наказания. – СПб.: Издательский Дом Р. Асланова «Юридический центр», 2013. с. 255.

(ədalət prinsipi) öz təcəssümünü tapmışdır. Cinayət məsuliyyətinin differensiasiyasının əsası kimi cinayətin ictimai təhlükəlilik dərəcəsi və xarakteri, təqsirkarın şəxsiyyətinin ictimai təhlükəliliyi fərqləndirilir. Cinayətin ictimai təhlükəliliyi, əsasən, əməl ilə yetirilən zərərin həcmi və xarakteri ilə müəyyən olunur. Zərərin xarakteri onun keyfiyyət əlaməti olub, cinayətin qəsd obyektinin məzmunu ilə bilavasitə əlaqəlidir. Zərərin həcmi isə onun miqdar əlaməti olmaqla, qəsd obyektində baş verən neqativ dəyişikliklərin ölçüsünü əks etdirir.

Cinayət məsuliyyətinin differensiasiyası ədalətlilik tələblərini ifadə edən tarazlıq prinsipi ilə sıx bağlıdır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin mövqeyinə görə ədalətlilik tələblərini ifadə edən tarazlıq prinsipi yalnız təqsirli əməl və onun ağırlığından, vurulan ziyanın həcmi və xarakterindən, hüquq pozucusunun təqsirlik dərəcəsindən və tənbehin tətbiqində fərdiləşdirməni şərtləndirən digər vacib hallara görə onun differensiasiyasından asılı olaraq hüquq məsuliyyətini müəyyən etməyi ehtiva edir.¹ Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun «Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 48-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair» 23 iyul 2004-cü il tarixli qərarında isə qeyd olunmuşdur ki, cinayətkarlığa qarşı tətbiq edilən cinayət hüquqi təsir vasitələrinin səmərəliliyi onların hüquq pozuntusu törətmiş şəxsin fərdi xüsusiyyətlərinə, törədilmiş cinayətin ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə, xarakterinə mütənəsb olması, habelə məsuliyyətin və cəzanın fərdiləşdirilməsi ilə sıx bağlıdır.² Konstitusiyası Məhkəməsinin bu müddəalarının əhəmiyyətini qeyd edən iddiaçı cinayət məsuliyyətinin normativ differensiasiyası anlayışını fərqləndirir və ona özünün müəllif anlayışını verir.

Cinayət məsuliyyətinin differensiasiyası və fərdiləşdirilməsi bir-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqəli və ardıcıl gələn proseslər olsa da, müxtəlif hüquqi hadisələr sayılır. Cinayət məsuliyyətinin differensiasiyası qanunvericilik sferasına aid prosesdir və bu fəaliyyətin subyekti qanunverici orqandır. Hüquqtətbiq etmə fəaliyyətində isə cinayət məsuliyyətinin və cəzasının qanunda müəyyən olunmuş differensiasiyası əsasında fərdiləşdirilməsi prosesi həyata keçirilir. Məsuliyyətin differensiasiyası zamanı qanunverici əməlin xarakterinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə uyğun sanksiyanı müəyyən edir. Obyektiv əlamətləri eyni və ya oxşar olan cinayətlərdə fərqli

¹ Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin məlumatı (xüsusi buraxılış). Bakı. «Şərq-Qərb» nəşriyyat evi, 2011. s. 121.

² Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi qərarlarının toplusu. «Hüquq ədəbiyyatı» nəşriyyatı, Bakı, 2008. s. 452-453.

sanksiyaların müəyyən edilməsi cinayətlərin subyektiv əlamətlərindən irəli gəlir. Məhkəmə fərdiləşdirmə zamanı qanunla ona verilmiş səlahiyyət daxilində cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxs barəsində, onun əməlinin və şəxsiyyətinin ictimai təhlükəliliyinə uyğun konkret növ və həcmdə cəza təyin edir. Məsuliyyətin differensiasiyası nə qədər əhatəli aparılırsa, qanunverici məsuliyyəti ağırlaşdırın və ya yüngülləşdirən halları nə qədər ətraflı tənzim edirsə, hüquqtətbiqetmə orqanının məsuliyyəti öz baxışına uyğun fərdiləşdirmək imkanları bir o qədər məhdud olur. Əksinə proses isə, məhkəmə sərbəstliyinin genişlənməsinə səbəb olmaqla, qanunun olduğu kimi tətbiqi sahəsində müəyyən sui-istifadə hallarının yaranmasına şərait yaradır.

Bu yarımfəsil çərçivəsində həmçinin cinayət məsuliyyətinin differensiasiyasının vasitələrinə (məsuliyyətin fərqləndirilməsinə kömək edən üsullara) nəzər yetirilir, bu növ vasitələr kimi tövsifedici əlamətlərə, cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdırın hallara diqqət yetirilir. CM-də eyni növ cinayətin müxtəlif təzahürləri həm müxtəlif maddələrdə, həm də eyni maddənin müxtəlif hissələrində nəzərdə tutula bilər. Tövsifedici əlamətlər eyni zamanda növdaxili fərqləri (məsələn, bir qrup şəxs, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən adam öldürmə) ifadə edir. Respublikamızın qüvvədə olan CM-nin Xüsusi hissəsində məsuliyyətin differensiasiyası prosesinin həyata keçirildiyi, lakin bu prosesin bəzən sonacan və ya ardıcıl aparılmadığı müəyyən edilir.

I fəslin üçüncü yarımfəslə «Cinayət hüququnda insanın həyatı, yaşamaq və sağlamlıq hüququ anlayışlarının ümumi səcyyəsi» adlanır. Burada embriogenez, yəni bioloji varlıq kimi müəyyən edilən insan həyatı yaşamaq hüququ ilə qarşılıqlı əlaqədə nəzərdən keçirilir. Yaşamaq hüququnun pozulması ilə insanın bütün hüquqlarının xitamı baş verir. Nə hüquq nəzəriyyəşündə, nə də beynəlxalq-hüquqi aktlarda insan həyatının başlanğıc anı ilə bağlı qəti meyarların müəyyənləşdirilmədiyə müəyyən olunur. 22 noyabr 1969-cu il tarixli «İnsan hüquqları haqqında Amerika konvensiyası»nın bu məsələdə müəyyən dərəcədə istisna təşkil etdiyə qeyd edilir. Belə ki, həmin konvensiyanın 4-cü maddəşinin 1-ci hissəşinə əsasən hər bir insan öz həyatına hörmət hüququna malikdir, bu hüquq qanunla və bir qayda olaraq mayalanma anından müdafiə olunur. Dissertasiyada insanın ali rifahlarından sayılan sağlamlıq yalnız şəxsin bədənində xəstəliyin və ya zədənin olmaması kimi deyil, həm də onun bədən (fiziki), ruhi (mənəvi) və sosial baxımdan tam sağlam olması mənəşində nəzərdən keçirilir.

Elmi tədqiqatın mühüm metodlardan biri tarixi metod olduğundan, I

fəslin sonuncu yarımfəsli Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi tarixində həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin tənzimlənməsi məsələlərinə həsr olunmuşdur. Belə ki, keçmiş öyrənilmədən reallıqda baş verən hadisə və proseslərin mahiyyətini, inkişafın düzgün istiqamətini müəyyən etmək çətin olur, gələcək haqqında təsəvvürlər aydın olmur. Hər bir elmin inkişaf perspektivinin müəyyənləşdirilməsi onun tarixinin öyrənilməsi, əldə olunmuş nailiyyətlərin, mövcud çatışmazlıqların təhlilinin aparılması, toplanmış təcrübənin nəzərə alınması yolu ilə mümkün olur. Tarixi yanaşma metodundan istifadə olunması həmçinin qanunvericiliyin təkamülündə sabit meyllərin aşkar olunmasına imkan verir. Bu mənada cinayət qanunvericiliyində həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərlə mübarizə tarixinin tədqiqinin təkcə nəzəri deyil, həmçinin praktiki əhəmiyyətə malik olduğu qeyd edilir.

Tarixi yanaşma hadisə və proseslərin öyrənilməsində müntəzəmliyə, ardıcılığa və sistemliliyə riayət olunmasını tələb etdiyindən, işdə həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərlə mübarizə tarixi cinayət qanunvericiliyi və nəzəriyyəsinin, xüsusən, onun iştirakçılıq və həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlər institutlarının ümumi inkişaf tarixi kontekstində, tarixi dövrlər üzrə nəzərdən keçirilmişdir. Azərbaycanın Rusiya İmperiyasına birləşdirilməsinə qədər və bu dövlətin əsarətində olduğu dövrlərdə ölkəmizdə bu institutların mövcud olmuş vəziyyətinə diqqət yetirilir. Sovet cinayət hüququnda ideoloji təsirin olmasına baxmayaraq, əvvəlki dövrlər ilə müqayisədə həm iştirakçılıq haqqında təlimin, həm də həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən qanunvericiliyin inkişaf etdiyi qeyd edilir. Eyni zamanda belə nəticəyə gəlinir ki, Azərbaycan Respublikasının 1922, 1927 və 1960-cı illər Cinayət Məcəllələrinin bəzi normalarında iştirakçılığın müəyyən növ və formaları nəzərdə tutulsa da, həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətləri nəzərdə tutan fəsillərin heç birində iştirakçılığa görə məsuliyyətin differensiasiyası aparılmamış, eyni əməllərin iştirakçılıq qaydasında törədilməsi məsuliyyəti ağırlaşdıran hal kimi təsbit edilməmişdir.

Dissertasiyanın **II fəsl** «**Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərdə iştirakçılığın növlərinə görə məsuliyyətin differensiasiyası**» adlanır və dörd yarımfəsildən ibarətdir. **Birinci yarımfəsildə** həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərdə icraçılığa görə məsuliyyətin differensiasiyası məsələləri tədqiq olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası CM-nin 32.2-ci maddəsinə əsasən icraçıların dairəsinə 3 kateqoriya şəxslər aid edilir: 1) cinayəti bilavasitə törədənlər; 2) başqa

şəxslərlə birlikdə onun törədilməsində bilavasitə iştirak etmiş şəxslər (birgə icraçılar); 3) vasitəli icraçılar. Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərdə icraçının əməli ilə ya müvafiq maddədə öz əksini tapan ictimai təhlükəli nəticə baş verir, ya da həmin nəticənin baş verməsi üçün real təhlükə yaranır. İcraçı cinayət tərkibinin obyektiv cəhətini, ictimai təhlükəli əməlin özünü törədən şəxsdir. Ona görə də əməlin icraçılıq kimi qiymətləndirilməsi üçün, ilk növbədə, maddənin dispozisiyasına diqqət yetirilməlidir. Məsələn, CM-nin 120.1-ci maddəsində qəsdən adam öldürmə əməli «digər şəxsi qəsdən həyatdan məhrum etmə» məzmununda müəyyən olunmuşdur. Yəni qəsdən adam öldürmənin obyektiv cəhətini ölüm ilə səbəbli əlaqədə olan davranış aktı təşkil edir. Odur ki, qəsdən adam öldürmə əməli zamanı tətbiq edilən zorakılıqda hər növ iştirak icraçılıq sayıla bilməz, zərərçəkmişin əl-qolunu bağlayıb, lakin onu öldürmədən hadisə yerini tərk etmə və s. eyni xarakterli hərəkətlər icraçılıq deyil, köməkçilik kimi qiymətləndirilməlidir.

CM-də icraçının digər növü birgə icraçılıq sayılır. Həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərdə təşkilatçı, təhrikçi və ya köməkçinin də cinayətin obyektiv cəhətinin icra olunmasında iştirak etmələri mümkündür. Bu halda onların əməli icraçılıq kimi tövsif olunur. Məhkəmə-istintaq təcrübəsində xüsusi subyektli cinayətlərdə birgə icraçılığın tövsifi zamanı müəyyən çətinliklər yaranır. Qüvvədə olan CM-də iştirakçılığa dair normaların təhlili belə deməyə əsas verir ki, əgər cinayətin törədilməsində iştirak edən bütün şəxslər xüsusi subyektdirlərsə, onların əməli ümumi qaydalar ilə tövsif olunur. Cinayətin törədilməsində xüsusi subyekt ilə yanaşı xüsusi subyekt olmayan, lakin ümumi subyekt əlamətlərinə malik olan şəxslər iştirak etdikləri halda, başqa sözlə, əməldə xüsusi subyektlər ilə ümumi subyektlərin iştirakçılığı mövcud olduqda, iştirakçıların məsuliyyəti CM-nin 33.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada həll olunmalıdır. CM-nin 33.4-cü maddəsinin isə xüsusi subyektli cinayətlərdə bu cinayətin subyektli olmayan, lakin həmin cinayətin törədilməsində bilavasitə iştirak edən şəxslərin əməllərinin düzgün tövsifinə mane olduğu əsaslandırılır və həmin maddənin CM-dən çıxarılması təklif olunur.

Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan bəzi cinayətlərin subyektli xüsusidir. Belə cinayətlərdən biri olan ananın yeni doğduğu uşağı qəsdən öldürməsi cinayətində iştirakçılığın üç variantda təzahür edə biləcəyi müəyyən edilir: 1) yeni doğulmuşun həyatdan məhrum edilməsi prosesində anadan başqa digər şəxslər də bilavasitə iştirak edirlər; 2) yeni doğulmuşun həyatdan məhrum edilməsi prosesində anadan başqa digər şəxslər təşkilatçı, təhrikçi və ya köməkçi qismində iştirak edirlər; 3) yeni doğulmuşun

həyatdan məhrum edilməsi prosesində başqa şəxslər icraçı qismində iştirak edir, ana isə təşkilatçı, təhrikçi və ya köməkçi qismində iştirak edir. Müəllif ədəbiyyatda ananın yeni doğduğu uşağı qəsdən öldürməsi cinayətində iştirakılığın tövsifi ilə bağlı söylənilən aşağıdakı mövqeyi dəstəkləyir: 1) yeni doğulmuşun anası başqa şəxslər ilə birlikdə uşağı öldürdükdə, onun əməli CM-nin 121-ci maddəsi ilə, başqa şəxslərin əməli isə CM-nin 120.2.1 və 120.2.9-cu maddələri ilə tövsif olunmalıdır; 2) bu cinayətin subyektı olmayan şəxs onun törədilməsində təşkilatçı, təhrikçi və ya köməkçi qismində iştirak etdikdə, onun əməli CM-nin 32-ci maddəsinə istinad edilməklə 120.2.9-cu maddə ilə, ananın əməli isə CM-nin 121-ci maddəsi ilə tövsif olunmalıdır; 3) yeni doğulmuşun anası CM-nin 121-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan cinayətin icraçısı və ya birgə icraçısı olmadıqda, onun əməli CM-nin 32-ci maddəsinə istinad edilməklə həmin maddə ilə, icraçının əməli isə CM-nin 120.2.9-cu maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.¹

Müasir təbabət hamiləliliyi keçirə bilməyən qadınlara ekstrakorporal metodlarla ana olmaq imkanını yaratmışdır. Bu fəaliyyət leqallaşdırıldığından uşağın bioloji valideyni olan qadın «surroqat» qadın vasitəsilə ana ola bilir. «Surroqat» ana hamiləliklə əlaqədar fizioloji, psixoloji prosesi öz orqanizmində keçirsə də, uşağın bioloji valideyni sayılmır. Bununla belə, özgə uşağını bətnində daşıyan ana CM-nin 121-ci maddəsinin subyektı sayılır, uşağın bioloji valideyni olan ana isə uşağı doğmadığından, hamiləlik və doğuşla bağlı fizioloji və psixoloji dəyişikliklərə məruz qalmadığından, bu cinayətin subyektı sayılmır.

Qanunda icraçının digər növü CM ilə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməyən şəxslərdən istifadə etməklə cinayəti törədən şəxslər sayılır. Cinayət hüququ nəzəriyyəsində icraçılığın bu növü vasitəli icraçılıq sayılır. Vasitəli icraçılıq zamanı cinayəti bilavasitə törətmiş şəxs subyekt olmadığına görə məsuliyyətə cəlb olunmur, subyekt olmayan şəxsdən vasitə kimi istifadə etmiş şəxs isə həmin cinayətin icraçısı qismində məsuliyyətə cəlb olunur. Qanunverici psixi pozuntulardan əziyyət çəkən və ya sərxoş vəziyyətdə olan şəxslərin, habelə cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmayan şəxslərin cinayət törətməyə cəlb olunmasını cəzalı ağırlaşdıran halların siyahısına daxil etmişdir (CM-nin 61.1.5-ci maddəsi). Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin təkə azyaşlı və ya anlaqsız şəxslərdən istifadə edilməklə deyil, ictimai təhlükəli əməli təqsirsiz olaraq törədən şəxslər vasitəsi ilə də həyata keçirilməsi mümkün sayılır.

¹ Астапов Р.Н. Ответственность за убийства, совершенные в соучастии. Дис. ... канд. юрид. наук. Рязань, 2007. с. 167-168.

II fəslin ikinci yarım fəslə «Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərdə təşkilatçılığa görə məsuliyyətin differensiasiyası» adlanır. Digər növ cinayətlərdə olduğu kimi, həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərdə də iştirakçıların əməllərinin mütəşəkkillik səviyyəsi çox zaman təşkilatçıdan asılı olur. CM-nin 32.3-cü maddəsində təşkilatçının bir-birinə alternativ olan 4 növü təsbit olunmuşdur: 1) cinayətin törədilməsini təşkil edən; 2) cinayətin törədilməsinə rəhbərlik edən; 3) mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat) yaradan; 4) mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birliyə (cinayətkar təşkilata) rəhbərlik edən. Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərdə təşkilatçı cinayətin törədilməsini təşkil etməklə yanaşı, bəzən onun həyata keçirilməsinə rəhbərlik edir, bəzən isə cinayətin bilavasitə törədilməsi prosesində peyda olmaqla, onun həyata keçirilməsinə rəhbərlik edir və ya icraçı qismində iştirak edir. Bəhs edilən cinayətlərdə təşkilatçılıq fəaliyyətinin həm cinayətə hazırlıq, həm də cinayətin icra olunması mərhələlərində mümkün olduğu, təşkilatçılıq fəaliyyətinin birbaşa qəsd ilə xarakterizə olunduğu qeyd edilir.

II fəslin üçüncü yarım fəslə «Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərdə təhrikçiliyə görə məsuliyyətin differensiasiyası» adlanır. Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərdə təhrikçi cinayətə sövq etdiyi şəxsə nəzərdə tutulan əməlin törədilməsinin zəruriliyini, məqsəd uyğunluğunu və ya faydalılığını təlqin edir və onda həmin cinayətin törədilməsinə dair qətiyyət yaradır. Təhrikçi cinayətin intellektual iştirakçısı sayılır, cinayətin törədilməsində bilavasitə iştirak etmir. Bəhs edilən cinayətlərdə təhrikçiliyin CM-nin 32.4-cü maddəsində nəzərdə tutulan bütün üsullar ilə (ələ alma, sövdələşmə, hədə-qorxu gəlmə, digər üsullar) törədilməsi mümkün sayılır. Ələ alma – təhrikçinin həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətə sövq etdiyi şəxsi müntəzəm surətdə inandırmasını nəzərdə tutur. Sövdələşmə – təhrik olunan şəxsə pul, əmlak verilməsi və ya əmlak xarakterli öhdəliklərdən azad edilməsi yolu ilə müəyyən maddi faydanın vəd olunmasını nəzərdə tutur. Hədə-qorxu gəlmə təhrik olunan şəxsə real xarakterli fiziki zorakılığın tətbiq edilməsinə, əmlakdan məhrum edilməsinə dair məlumatların çatdırılmasını ifadə edir. Təhrikçiliyin digər üsullarına əmr, tapşırıq vermə, aldatma və s. aid edilir. Ümumiyyətlə isə, göstərilən təsirin xarakterindən asılı olaraq təhrikçiliyin üsulları iki növə ayrılır: 1) inandırma üsulları; 2) məcburetmə üsulları.

İntihara təhrik və ya kömək etmə əməlləri qəsdən adam öldürmə cinayəti kimi qiymətləndirilir, bu əməllər nəticə vermədikdə, yəni zərərçəkmiş şəxs ölmədikdə təhrikçi və köməkçi qəsdən adam öldürmə cinayətinə cəhdə görə məsuliyyətə cəlb olunur. Müəllifin mövqeyinə görə xəstəni evtanaziyaya meyl etdirən, təhrik edən şəxsin əməli də qəsdən adam

öldürmə cinayəti kimi tövsif olunmalıdır.

Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərdə təhrikçilik subyektiv cəhətdən birbaşa qəsd ilə xarakterizə olunur. Təhrikçi ilə icraçının motiv və məqsədi eyni olmaya bilər, lakin bu, əməlin tövsifinə təsir göstərmir, əməl icraçının motiv və məqsədindən asılı olaraq tövsif olunur. Məsələn, təhrikçinin qısqançlıq zəminində icraçını müəyyən haqq müqabilində qəsdən adam öldürməyə sövq etməsi. Burada təhrikçinin motivi qısqançlıq, icraçının motivi isə tamah olur. Ona görə də icraçının əməli CM-nin 120.2.5-ci maddəsi ilə, təhrikçinin əməli isə CM-nin 32.4, 120.2.5-ci maddələri ilə tövsif olunmalıdır.

II fəslin sonuncu yarım fəslə «Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərdə köməkçiliyə görə məsuliyyətin differensiasiyası» adlanır. Köməkçi iştirakçılar arasında fəallığı nisbətən az olan fiqur sayılır. Köməkçilik icraçının şüuruna göstərilən təsirin xarakterindən asılı olaraq əqli və fiziki üsullarla törədilə bilər. Qüvvədə olan cinayət qanununda köməkçiyə verilmiş anlayışa əsasən həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərdə əqli köməkçiliyin üsullarına aşağıdakıları aid etmək olar: cinayətin törədilməsinə məsləhətləri, göstərişləri və məlumatları ilə yardım etmə, cinayət törətmiş şəxsi, cinayət alətlərini və ya vasitələrini, cinayətin izlərini, cinayət yolu ilə əldə edilmiş alətləri gizlətməyi, belə alətləri almağı və yaxud satmağı qabaqcadan vəd etmə. Göstərilən fiziki yardımın xarakterindən asılı olaraq fiziki köməkçilik dörd formada təzahür edə bilər: 1) cinayətin törədilməsi üçün alət və ya vasitələr vermə; 2) maneələri aradan qaldırma; 3) cinayət törətmiş şəxsi, cinayət alətlərini və ya vasitələrini gizlətmə; 4) əvvəlcədən vəd etmədən gizlətməni müntəzəm qaydada həyata keçirmə.

Həyat və sağlamlıq olan cinayətlərin törədilməsində köməkçinin fəallıq dərəcəsi müxtəlif ola bilər. Köməkçilik, bir qayda olaraq, fəal hərəkətlərlə törədilir, lakin müəyyən hallarda hərəkətsizlik ilə də törədilə bilər. Belə ki, köməkçi mövqeyinə görə müəyyən hərəkəti etməli olduğu halda, onu etmir. Köməkçilik subyektiv cəhətdən qəsd ilə (həm birbaşa, həm də dolaylı qəsdlə) törədilir. Bəhs etdiyimiz cinayətlərdə köməkçiliyin tövsifi icraçının əməlinin nəticəsi ilə sıx bağlıdır, lakin köməkçi ilə icraçının motiv və ya məqsədi eyni olmayıb, məzmununa görə fərqli ola bilər.

Dissertasiyanın **III fəslə** - «**Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərdə iştirakçılığın formalarına görə məsuliyyətin differensiasiyası**» - beş yarım fəsildən ibarətdir. **Birinci yarım fəsildə** iştirakçılıq və cinayətkar qrup anlayışları qarşılıqlı əlaqədə nəzərdən keçirilir, qrup tərəfindən törədilən cinayətlərin özündə yalnız iştirakçılıq və

ya onun hər hansı növünü (formasını) əks etdirməsi, yaxud iştirakçılığın çərçivəsindən də kənara çıxması məsələlərinə aydınlıq gətirilir. İştirakçılıq və cinayətkar qrup anlayışlarının müqayisəli təhlili ilə əlaqədar, əsasən, iki mövqeyin olduğu qeyd edilir. Bir mövqeyə görə, cinayətkar qrup iştirakçılığın təzahürü olduğundan, ona və müxtəlif növlərinə iştirakçılığın həddləri çərçivəsində baxılmalıdır. Digər mövqeyə görə isə, cinayətkar qrup iştirakçılığın anlayışı ilə əlaqəli olduğundan, onun təzahürü sayıla bilər, lakin iştirakçılıq həmişə cinayətkar qrup olmadığı kimi, cinayətkar qrup da həmişə iştirakçılıq sayılmır. Qrupun həmişə iştirakçılığın forması kimi çıxış etməməsi mövqeyinin formalaşmasında məhkəmə təcrübəsinin rolunun az olmadığı qeyd edilir. Müəllif bu sahədə irəli sürülən fikirləri ümumiləşdirərək cinayətkar qrupu iştirakçılığın forması kimi qəbul edən alimlərin mövqeyini daha düzgün sayır. İştirakçılığın cinayətkar qrup təşkil edən və belə qrup təşkil etməyən formaları fərqləndirilir. İştirakçılığın qrup təşkil etməyən forması rolların bölgüsü ilə müşayiət olunan sadə iştirakçılıq adlandırılır. Sonuncu növ iştirakçılıqda birgə icraçılıq, mütəşəkkillik mövcud olmur, iştirakçılıq birdəfəlik xarakter daşıyır və iştirakçıların hərəkətləri bir-birindən zaman və məkana görə ayrılır.

Yarımfəsil çərçivəsində qrup halında cinayəti törədən şəxslər arasında subyektiv əlaqələrin xarakteri məsələlərinə də diqqət yetirilir. Bir qrup müəllif (F.Q.Burçak, N.Q.İvanov, A.V.Şesler və qeyriləri) iştirakçılığı birtərəfli subyektiv əlaqə zamanı, digər qrup müəllif isə (P.F.Telnov, A.V.Uşakov və qeyriləri) yalnız ikitərəfli subyektiv əlaqə zamanı mümkün hesab edir. İştirakçılıqda subyektiv əlaqənin mahiyyəti onda ifadə olunur ki, hər bir iştirakçı cinayəti təkbəşinə törətmədiyini, ümumi nəticəyə birgə fəaliyyət ilə nail olduğunu dərk edir. Lakin cinayətin bəzi iştirakçıları bir-birlərinin kriminal fəaliyyəti haqqında məlumatlı olmaya da bilər. Qanunvericilik anlayışına görə iştirakçılıq qəsdən birgə törədilən əməl olduğundan, birtərəfli subyektiv əlaqə zamanı iştirakçılığın mümkünlüyü istisna edilir. Qanunverici CM-nin VII fəslinə daxil olan maddələrin hər birinə onların ümumi məzmununu ifadə edən lakonik ad versə də, həmin fəslin 34–cü maddəsində bu məntiqi qaydaya riayət etməmişdir. Odur ki, CM-nin 34–cü maddəsinin «İştirakçılığın formaları» kimi adlandırılması təklif edilir.

Azərbaycan Respublikası CPM-nin XXVII fəslinin «Müttəhim qismində cəlb etmə. İttiham elan etmə» adlandırılması, CPM-də olan «təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə» ifadəsinin «müttəhim qismində cəlb etmə», «təqsirləndirilən şəxs» ifadəsinin «müttəhim» sözü ilə əvəz olunması təklif olunur. CPM-də mövcud olan «cinayəti törətməkdə təqsirləndirilən şəxs» ifadəsinin (məsələn, 1.1-ci maddədə və s.) isə

«cinayəti törətməkdə ittiham olunmuş şəxs» sözləri ilə əvəz olunması məqsəduyğun sayılır. CPM-nin 223.3.4-cü maddəsində, bir tərəfdən, iştirakılığın növü və formasının qarışıq salındığı, digər tərəfdən, iştirakılığın formalarından yalnız bir qrup şəxsin adının çəkilməsi ilə fikrin natamam ifadə olunduğu qeyd edilir. Ona görə də CPM-nin 223.3.4-cü maddəsinin cinayət hüququ normalarına uyğunlaşdırılması və onun aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif olunur: «cinayət iştirakılıqla törədildikdə, onun növü və forması».

III fəslin ikinci yarım fəslə «Bir qrup şəxs tərəfindən həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyası» adlanır. İştirakılığın bir qrup şəxs forması tövsifedici əlamət kimi CM-nin, əsasən, şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normalarında nəzərdə tutulmuşdur. Həyat və sağlamlıq əleyhinə bir qrup şəxs tərəfindən törədilən cinayətlərin aşağıdakı əlamətləri müəyyən edilir: 1) cinayətin bütün iştirakçıları həmçinin cinayətin icraçıları sayılır; 2) cinayətə dair qabaqcadan əlbirliyin olmaması. Burada iştirakçılar arasında cinayət haqqında hər hansı razılaşma ya tamamilə mövcud olmur, ya da bu razılaşma cinayətin icrasına başlanıldıqdan sonra, yəni cinayətin törədilməsi prosesində yaranır və qeyri-müəyyən xarakterli olur.

Fəslin üçüncü yarım fəslə «Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyası» adlanır. Qeyd edilən cinayətlərin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi həmin cinayətlərin subyektivi olan bir neçə şəxs tərəfindən birlikdə icra edilməsini nəzərdə tutur. Birgə icraçılıq – cinayət tərkibinin obyektiv cəhətini təşkil edən hərəkətlərin cinayətin bütün iştirakçıları tərəfindən birlikdə törədilməsini nəzərdə tutur. Bu, cinayət əməlinin bütün iştirakçılar tərəfindən həm eyni vaxtda, həm də müxtəlif vaxtda icra edilməsi yolu ilə ola bilər. Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərdə birgə icraçılığın hər iki növü mümkündür.

İştirakılığın qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs forması iştirakçılar arasında cinayətin törədilməsinə dair qabaqcadan razılaşmanın mövcud olması əlamətinə görə bir qrup şəxsdən fərqlənir. Belə ki, sonuncuda iştirakçılar arasında cinayətə dair qabaqcadan əlbirlik ümumiyyətlə mövcud olmur, yalnız cinayətin icrası prosesində yaranan zahiri razılaşma mövcud ola bilər. Bununla belə, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərin iştirakçıları arasında davranışın razılaşdırılmasının səviyyəsi aşağı həddə olur, cinayətin detalları dərindən planlaşdırılmır. Təcrübədə belə qruplara kifayət qədər tez-tez rast gəlinir, onlar ani tələbat əsasında yaranır, tələbat yox olandan sonra da təbii surətdə

dağılırlar.

III fəslin dördüncü yarım fəslə «Mütəşəkkil dəstə tərəfindən həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyası» adlanır. Mütəşəkkil dəstənin qanunvericilik anlayışı əsasında həyat və sağlamlıq əleyhinə bu qrup tərəfindən törədilən cinayətlərin aşağıdakı əlamətləri müəyyən edilir: 1) qrupun iki və daha çox şəxsdən ibarət olması; 2) onlar arasında sabit əlaqələrin mövcudluğu; 3) iştirakçıların qabaqcadan birləşmiş olması; 4) bir və ya bir neçə cinayətin törədilməsi məqsədinin olması. Mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilən cinayətlərdə mütəşəkkilliyin yüksək səviyyəsi onunla müəyyən olunur ki, bu dəstənin yaradılması vaxtı törədilməsi planlaşdırılmış cinayətin ümumi xarakterli olmayan, kifayət qədər detallandırılmış modeli mövcud olur. Burada iştirakçılar arasında möhkəm əlaqələr, o cümlədən cinayətlərin müntəzəm törədilməsi faktı olsa da, sabitlik əlaməti hələ mövcud olmur. Ona görə də mütəşəkkil dəstənin qanunvericilik anlayışında «cinayətkar qrup» sözündən əvvəl gələn «sabit» sözünün «möhkəm» sözü ilə əvəz edilməsi təklif edilir. Sabitlik əlamətinin isə yalnız cinayətkar birliyə (təşkilata) xas olan spesifik əlamət kimi saxlanılması məqsədəuyğun sayılır.

Azərbaycan Respublikası CM-nə əsasən mütəşəkkil dəstə iki şəxsdən də ibarət ola bilər. BMT Ali Məclisinin 2000-ci il 15 noyabr tarixli, 55/25 sayılı Qətnaməsi ilə qəbul edilmiş «Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı» Konvensiyasının (Azərbaycan Respublikasının 13 may 2003-cü il tarixli qanunu ilə təsdiq edilmişdir) 2-ci maddəsinə əsasən «mütəşəkkil cinayətkar qrup» dedikdə, birbaşa və ya dolaylı maliyyə və ya digər maddi mənfəət almaq üçün bir və ya bir neçə ciddi cinayəti və ya bu Konvensiyaya uyğun olaraq cinayət kimi tanınmış cinayətləri törətmək məqsədi ilə müəyyən müddət ərzində mövcud olan və birgə hərəkət edən üç və ya daha çox şəxsin struktur şəklində təşkil edilmiş qrupu başa düşülür. Beynəlxalq konvensiyada mütəşəkkil dəstənin üç və ya daha çox şəxsdən ibarət olması şəklində müəyyən olunması daha düzgün mövqe sayılır və CM-nin 34.3-cü maddəsinin həmin müddəaya uyğunlaşdırılması təklif edilir.

III fəslin sonuncu yarım fəslə cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyası məsələlərinə həsr olunmuşdur. Cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat) iştirakçılığın ən təhlükəli forması sayılır. Qanunvericilik anlayışına əsasən onun iki növü fərqləndirilir: sabit mütəşəkkil cinayətkar qrup və mütəşəkkil cinayətkar qrupların sabit birliyi. Cinayət qanunvericiliyində sabitlik əlamətinin həm mütəşəkkil dəstəyə, həm də cinayətkar birliyə aid edilməsi CM-nin Xüsusi hissəsində cinayətkar qrupun müxtəlif növləri

kimi əksini tapmış təzahürlərinin (banda, silahlı birləşmələr və ya qruplar), Ümumi hissədə iştirakçılığın təsbit olunmuş hansı formasına aid olması məsələsində çətinlik yaradır. CM-nin Xüsusi hissəsində əksini tapmış müxtəlif cinayətkar qrupların Ümumi hissədə iştirakçılığın təsbit olunmuş formalarının (34-cü maddə) konkret təzahürləri kimi nəzərdən keçirilməsi mövqeyi əsaslı sayılır. İştirakçılığın cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat) forması CM-nin ayrı-ayrı maddələrində müxtəlif adda təsbit olunmuşdur: 34-cü maddənin adında, 34.5, 34.8, 144.2.3, 144-1.2.5, 144-2.2.6 və s. maddələrdə «cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat)», 34.6-cı maddədə «cinayətkar birlik», 61, 120.2.1, 126.2.1, 133.2.3, 218 və s. maddələrdə «cinayətkar birlik (təşkilat)». Terminoloji eyniliyə nail olmaq məqsədi ilə CM-də iştirakçılığın bu formasının nəzərdə tutulduğu bütün maddələrdə «cinayətkar birlik (təşkilat)» adında təsbit olunması təklif edilir.

Mütəşəkkil dəstə tərəfindən həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərdə olduğu kimi, cinayətkar birlikdə də iştirakçıların hərəkətlərində zaman və məkan ümumiliyinin olub olmamasının cinayətin tövsifi üçün əhəmiyyət kəsb etmədiyi və cinayətdə iştirakçılığın üç üsul ilə tövsif olunduğu qeyd edilir: 1) sadə cinayətdə iştirakçılıq (məsələn, 32, 120.1); 2) tövsifedici cinayətdə iştirakçılıq (məsələn, 32, 120.2.1); 3) müstəqil surətdə qrup tərəfindən törədilən cinayət (məsələn, 120.2.1).

Məhkəmə-istintaq təcrübəsində iştirakçılıq ilə törədilən cinayətlərin tövsifində səhvlərin sayının az olmaması, xüsusən qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxsin rolların bölgüsü ilə olan sadə iştirakçılıq, qabaqcadan əlbir olmayan bir qrup şəxs və mütəşəkkil dəstə ilə, habelə mütəşəkkil dəstə ilə cinayətkar birliyin (təşkilatın) bir-birləri ilə qarışıq salınması halları müşahidə edilir. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən konkret növdən olan cinayətlərə dair işlər üzrə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında qəbul olunmuş bəzi qərarlarında iştirakçılıq qaydasında törədilən həmin cinayətlərin tövsifi məsələlərinə toxunulsa da, həmin izahlar bilavasitə iştirakçılıqla bağlı normaların təfsirinə həsr olunmadığından, epizodik səciyyə daşıyır. Odur ki, iştirakçılıqla, o cümlədən, cinayətkar qruplar tərəfindən törədilən cinayətlər üzrə vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən müvafiq qərarın qəbul olunması məqsədəuyğun sayılır. Həmin qərarın layihəsi hazırlanmış və dissertasiyaya işinə əlavə olunmuşdur.

Dissertasiyanın **IV fəsl** «**Həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərə görə cəza təyini və cinayət-hüquqi normaların təkmilləşdirilməsi məsələləri**» adlanır və üç yarım fəsildən ibarətdir. **Birinci yarım fəsil** «Həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərdə

İştirakçılığın növlərinə görə cəza təyini məsələləri» adlanır. Cinayət məsuliyyətinin ədalətli differensiasiyası pozulmuş cinayət hüquqi münasibətlərin bərpasının təmin edilməsinin bir hissəsini təşkil edir. Digər hissəni isə cinayət-hüquqi normanın düzgün tətbiqi, cinayət törətmiş şəxs haqqında ədalətli cəzanın təyini təşkil edir. Ədəbiyyatda iştirakçılıq qaydasında və ya qrup halında cinayət törətmiş şəxslərə cəza təyini ilə bağlı vahid mövqe olmasa da, əksər müəlliflərə görə bir neçə şəxsin qəsdən cinayətdə birgə iştirakı əməlin ictimai təhlükəliliyini artırır və cinayətin təkbaşına törədilməsi ilə müqayisədə təqsirli şəxsə daha ağır cəzanın tətbiqini şərtləndirir. Hesab edirik ki, iştirakçılıqla törədilən cinayətə görə hər bir iştirakçının məsuliyyəti həmin əməlin və ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsində yerinə yetirdiyi funksiyaya, cinayətkar məqsədə nail olunmasında göstərdiyi səyinə və fəallıq səviyyəsinə uyğun müəyyən edilməlidir.

Qüvvədə olan CM-də qrup tərəfindən törədilən cinayətlərdən fərqli olaraq, rolların bölgüsü ilə müşayiət olunan sadə iştirakçılığın təkbaşına törədilən cinayətlərlə müqayisədə yüksək ictimai təhlükəli olması xüsusi vurğulanmasa da, CM-nin rolların bölgüsü ilə müşayiət olunan sadə iştirakçılıq qaydasında cinayət törətmiş şəxslərə ədalətli cəzanın təyin edilməsinə imkan verdiyi qeyd olunur. Cinayət qanununda iştirakçılığın bu və ya digər növünün məsuliyyətə konkret təsirinin təsbit edilməməsi düzgün mövqe sayılır. Hesab edilir ki, cinayətin törədilməsində iştirakın dərəcəsi və xarakteri əməlin və onu iştirakçılıq ilə törətmiş şəxsin ictimai təhlükəliliyinin dərəcəsinə və xarakterinə öz təsirini göstərir və bu hallar hüquqtəbiiyyətə orqanı tərəfindən hər bir konkret cinayət işi üzrə müəyyən edilməli və cəzanın fərdiləşdirilməsi zamanı nəzərə alınmalıdır.

Yarımfəsilə həyat və sağlamlıq əleyhinə icraçı olmadan törədilən cinayətlərdə müxtəlif funksiyalar yerinə yetirmiş iştirakçıların məsuliyyətinin həlli məsələləri baş tutmayan iştirakçılıq və cinayət törətməkdən könüllü imtina etmə institutu ilə qarşılıqlı əlaqədə nəzərdən keçirilir. CM-nin 30.4-cü maddəsinin məzmununa görə icraçının bilavasitə cinayət törətməyə yönəlmiş qəsdən edilən əməli, onun iradəsindən asılı olmayan səbəblərə görə (cinayətin təşkilatçısının və təhrikçisinin göstərilən söyləri nəticəsində) başa çatdırılmamışdırsa, lakin icraçı tərəfindən cinayət etməyə cəhd faktı mövcud olmuşsa, təşkilatçı və təhrikçi cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz. Hesab edilir ki, cinayətin təşkilatçısı və təhrikçisi tərəfindən müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanlarına vaxtında məlumat verilməklə və ya digər tədbirlər görülməklə icraçı tərəfindən cinayətin başa çatdırılmasını aradan qaldırma cinayəti törətməkdən tam imtinaya gətirib çıxarmadığından, buna uyğun hüquqi nəticəyə səbəb

olmalı və cəza təyini zamanı yüngülləşdirici hal kimi nəzərə alınmalıdır. Çünki cinayətin törədilməsi anlayışı ilə həm başa çatmış, həm də başa çatmamış cinayət fəaliyyəti əhatə olunur. Ona görə də CM-nin 30.4-cü maddəsinin mətnində olan «başla çatdırılmasını» ifadəsinin «törədilməsini» sözü ilə əvəz olunması təklif edilir.

CM-nin 30.5-ci maddəsində «başla çatdırılması» ifadəsindən deyil, «törədilməsi» sözündən istifadə olunması da bu təklifin düzgün olması qənaətini çıxarmağa əsas verir. Lakin həmin maddədə də müəllifin razılaşmadığı məqamlar mövcuddur. Bunlardan biri təşkilatçı və ya təhrikinin qeyd edilən situasiyada göstərilən hərəkətlərinin yüngülləşdirici hal kimi nəzərə alınıb alınmaması məsələsinin həllinin imperativ qaydada deyil, məhkəmənin səlahiyyətinə verilməsidir. Hesab edilir ki, CM-nin 63.1-ci maddəsində qanunverici fikrin sonluğunu düzgün olaraq mütləq məzmununda müəyyən etmişdir. Təşkilatçı və ya təhrikinin CM-nin 30.4-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan hərəkətləri cinayət törətməkdən könüllü imtinaı ifadə etdiyindən, bu məqamın hər bir halda məhkəmə tərəfindən yüngülləşdirici hal kimi nəzərə alınması məqsədəuyğun sayılır.

CM-də həmçinin köməkçinin baş tutmamış könüllü imtina etmə hərəkətlərinin hansı hüquqi nəticələrə səbəb olması öz əksini tapmamışdır. Belə ki, köməkçinin icraçıya artıq göstərmiş olduğu köməyinin nəticələrini aradan qaldıra bilməməsi zamanı (məsələn, qəsdən adam öldürmə cinayətinin həyata keçirilməsindən ötrü icraçıya verdiyi odlu silahı geri ala bilməməsi) məsuliyyəti aradan qalxmayacaqdır. Lakin onun bu hərəkətlərinin cəza təyini zamanı yüngülləşdirici hal kimi nəzərə alınması məqsədəuyğundur. Bu səbəbdən CM-nin 30.5-ci maddəsində nəticə verməmiş könüllü imtina etmə hərəkətlərinə görə təşkilatçı və təhriki üçün nəzərdə tutulmuş hüquqi nəticənin köməkçi üçün də müəyyən edilməsi və bu məqsədlə CM-nin 30.5-ci maddəsinin aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif edilir: «Təşkilatçı və ya təhriki bu Məcəllənin 30.4-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan hərəkətləri ilə icraçı tərəfindən cinayətin törədilməsinin qarşısını ala bilmədikdə, köməkçi isə artıq göstərmiş olduğu köməyinin nəticələrini aradan qaldıra bilmədikdə, məhkəmə cəza təyin edərkən onların bu hərəkətlərini yüngülləşdirici hal kimi nəzərə alır».

CM-nin 33.5-ci maddəsində təşkilatçının cinayətin törədilməsinin təşkilinə, köməkçinin isə cinayətin törədilməsinin asanlaşdırılmasına yönələn müvafiq fəaliyyətlərinin nəticə verməməsi məsələsinə toxunulmamış, yalnız baş tutmayan icraçılıq və təhrikiyə görə məsuliyyətin həlli öz əksini tapmışdır. Qanunvericilikdə bu sahədə müəyyən boşluğun olduğu qeyd edilir və CM-nin 33.5-ci maddəsinin aşağıdakı redaksiyada verilməsi təklif olunur: «İcraçı, öz iradəsindən asılı olmayan səbəblərdən cinayəti

baş a çatdır a bilmədikdə, digər iştirakçılar cinayətə hazırlıqda və ya cinayət etməyə cəhdə iştirakçılığa görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilirlər. İcraçı cinayəti törətməkdən könüllü imtina etdikdə isə digər iştirakçılar müvafiq cinayətə hazırlığa görə məsuliyyət daşıyırlar. Təşkilatçının, təhrikçinin və ya köməkçinin cinayətin törədilməsinə yönəlmiş fəaliyyətləri iradələrindən asılı olmayan səbəblərdən nəticə vermədikdə, müvafiq cinayətə hazırlığa görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilirlər».

IV fəslin ikinci yarımfəslı «Cinayətkar qruplar tərəfindən həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərə görə cəza təyini məsələləri» adlanır. CM-də qrup tərəfindən törədilən cinayətlərin yüksək ictimai təhlükəliliyi xüsusi qeyd olunmuşdur (CM-nin 34.8, 61.1.3-cü maddələri). İştirakçılığın formaları həmçinin CM-nin Xüsusi hissəsinin ayrı-ayrı maddələrində məsuliyyəti ağırlaşdıran hallar qismində təsbit olunmuşdur. Yarımfəsil çərçivəsində mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı uğurlu mübarizənin hüquqi təminatlarından biri kimi cinayətkar qruplara və ya kriminogen obyektlərə daxil edilmə əməliyyat-axtarış tədbiri nəzərdən keçirilir. «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» 28 oktyabr 1999-cu il tarixli Qanunun 17-ci maddəsinin VIII bəndində nəzərdə tutulmuş müddəanın öz həllini tapması məqsədi ilə CM-nə aşağıdakı məzmununda «Əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın tapşırığını yerinə yetirmə» adlı yeni 40-1-ci maddənin daxil edilməsi təklif edilir: «Əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqan tərəfindən cinayətkar qruplara və ya kriminogen obyektlərə daxil edilmiş şəxs xidməti və ya ictimai borcunu qanunauyğun formada həyata keçirərkən cinayət qanunu ilə müdafiə olunan mənafelərə zərurət üzündən zərər yetirdikdə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmaya bilər. Bu müddəa cinayətin təşkilatçısı və ya təhrikçisi qismində çıxış etmiş, habelə qəsdən şəxsiyyət, ictimai təhlükəsizlik, dövlət hakimiyyəti əleyhinə törədilən, yaxud ekoloji və ya ictimai fəlakət təhlükəsi ilə müşayiət olunan ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlər törətmiş şəxslərə şamil edilmir».

Cinayətdə iştirakçılığa görə məsuliyyətin differensiasiyası əsaslarından biri iştirakçıların cinayətdən sonrakı davranışı sayılır və bu məsələ CM-nin 60-cı maddəsinə əsasən öz həllini tapır. Bununla belə, 60-cı maddənin mətninin tam olaraq məqsədinə uyğun məzmununda formulə edilmədiyi qeyd edilir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun «Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 59.1.9 və 60-cı maddələrinin bəzi müddəalarının şərh edilməsinə dair» 02 aprel 2012-ci il tarixli qərarında CM-nin 60-cı maddəsi ilə bağlı qanunvericiliklə müqayisədə daha düzgün mövqe ifadə olunmuşdur. Odur ki, CM-nin 60-cı maddəsində «59.1.9 və» sözlərindən sonra «ya» sözünün əlavə olunması,

«yüngülləşdirən hallar» sözlərinin isə «yüngülləşdirən hallardan biri» sözləri ilə əvəz olunması təklif edilir.

CM-nin 59.1.10-cu maddəsində nəzərdə tutulan cəzanı yüngülləşdirən hallardan biri «zərərçəkmiş şəxslə razılıq əldə etməyə cəhd edilməsi» adlanır. Bu əlamət kifayət qədər mücərrəd məzmunludur və ayrı-ayrı hallarda CM-nin 59.1.10-cu maddəsində göstərilən digər yüngülləşdirən hallar ilə nəinki bağlı olmaya bilər, hətta cəzanı yüngülləşdirən halların ümumi mahiyyəti ilə ziddiyyət təşkil edərək məhkəmə təcrübəsində də ciddi problemlər yarada bilər. Hüquqi müəyyənlik prinsipi hüququn aliliyinin əsas aspektlərindən biri olmaqla, hüquq normalarının birmənalı və aydın olmasını nəzərdə tutduğundan, CM-nin 59.1.10-cu maddəsindən «zərərçəkmiş şəxslə razılıq əldə etməyə cəhd edilməsi» əlamətinin çıxarılması təklif edilir.

Dissertasiyanın **IV fəslinin sonuncu yarım fəsl**li həyat və sağlamlıq əleyhinə məsuliyyət nəzərdə tutan bəzi cinayət-hüquqi normaların təkmilləşdirilməsi məsələlərinə həsr olunmuşdur. Burada CM-nin 120 və 126-cı maddələrində nəzərdə tutulan ağırlaşdırıcı hallar ümumi şəkildə nəzərdən keçirilir. CM-nin 16.3-cü maddəsinin Konstitusiyanın 64-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş «heç kəs bir cinayətə görə təkrarən məhkum edilə bilməz», 149-cu maddəsinin I bəndində nəzərdə tutulmuş «normativ-hüquqi aktların hüquqa və haqq-ədalətə (bərabər mənafeələrə bərabər münasibətə) əsaslanmalıdır», III bəndində nəzərdə tutulmuş «qanunlar Konstitusiyaya zidd olmamalıdır», CM-in 8.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş «heç kəs eyni bir cinayətə görə iki dəfə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz», CPM-in 34.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş «heç kəs eyni əməlin törədilməsinə görə təkrar məhkum edilə bilməz», «Mülki və siyasi hüquqlar haqqında» 1966-cı il tarixli Beynəlxalq Paktın 14-cü maddəsinin 7-ci bəndinə, «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa Konvensiyasının 7 sayılı Protokolunun (Strasburq, 22.11.1984) 4-cü maddəsinin 1-ci bəndinə zidd olduğu, 120-ci maddənin «Qeyd» hissəsinin cinayətlərin təkrarlığı məsələsində dolaşlıq yaratdığı qeyd edilir.

CM-in eyni bir maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin iki və daha çox dəfə törədilməsinin cinayətlərin məcmusunu yox, təkrarlığını yaratması fikrini dəstəkləyən müəllif CM-in müəyyən normalarında, o cümlədən 120 və 126-cı maddələrində təkrarlığın tövsifedici əlamət kimi saxlanılmasını düzgün hesab edir, eyni zamanda CM-in 120-ci maddəsinin «Qeyd» hissəsinin (habelə 177-ci maddənin «Qeyd» hissəsinin 3-cü bəndinin) çıxarılmasını təklif edir. Belə olan halda, CM-in 103, 277, 287-ci maddələrindən sonra qəsdən adam öldürmə əməlinin, habelə əks ardıcılıqla, bu cinayətlərdən əvvəl qəsdən adam öldürmənin törədilməsi

cinayətlərin təkrarlığını deyil, məcmusunu yaradacaq və belə əməllər cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif ediləcəkdir. CM-in Xüsusi hissəsinin normalarında təkrarlığı tövsifedici əlamət kimi nəzərdə tutmayan əməllərin təkrar törədilməsi zamanı isə, əməl CM-in müvafiq maddəsinin əsas tərkibi ilə tövsif ediləcək və 61.1.1-ci maddəyə əsasən cəzanı ağırlaşdıran hal qismində nəzərə alınacaqdır. Bu zaman təkrarlıq cəzanın differensiasiyasının vasitəsi qismində çıxış edəcəkdir.

CM-in 120.2.1 - 120.2.12-ci maddələrində «ölümlə» bağlı olan nəticə ilə yanaşı, digər hallar da tərkiblərə cəzanı ağırlaşdıran hal kimi daxil edilmişdir. Cəzanı ağırlaşdıran və tərkib əlaməti kimi müəyyən edilən hallar içərisində cinayətin obyektiv əlamətləri ilə bağlı olan ictimai təhlükəli nəticə onun təhlükəlilik dərəcəsini müəyyən edən başlıca meyar olduğundan, nəticə ilə bağlı olan hallar digər hallar ilə müqayisədə daha təhlükəlidir və məsuliyyətin differensiasiyası zamanı başlıca əlamət qismində çıxış etməlidir.

CM-nin 120-ci maddəsində məsuliyyətin uğurlu differensiasiyasına CM-nin digər normaları da imkan vermir. Belə ki, CM-də həm cinayətlərin məcmusu üzrə cəzanın təyin edilməsini nəzərdə tutan 66.3-cü maddə, həm də müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə adlanan 55-ci maddə cinayətlərin və hökmlərin məcmusu zamanı cəza təyini cəzanın izlədiyi məqsədə uyğun deyil, formal bir qayda kimi tətbiq edilməsini şərtləndirmişdir. Azərbaycan Respublikasının 30 may 2014-cü il tarixli Qanunu ilə CM-nin 55.4-cü maddəsində “on beş” sözləri “iyirmi” sözü ilə, “iyirmi” sözü “iyirmi beş” sözləri ilə əvəz edilsə də, məsələ yenə də öz tam həllini tapmamışdır.

Bu məsələdə Rusiya Federasiyası CM-in mövqeyi daha əsaslı sayılır. Rusiya CM-nə əsasən cinayətlərin məcmusu üzrə cəza təyin edilərkən azadlıqdan məhrum etmə müddətinin qismən və ya tamamilə toplandığı hallarda azadlıqdan məhrum etmənin yuxarı həddi iyirmi beş ildən, hökmlərin məcmusu üzrə isə otuz ildən artıq ola bilməz. İlk baxışdan bu mövqə cəzanın sərtləşdirilməsi təsirini bağışlasa da, əslində belə deyildir və cəza siyasətinin humanistləşdirilməsinə xidmət edir. Çünki qeyd olunan təklif müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası arasında olan kəskin məsafənin azalmasına, sonuncu növ cəzanın həqiqətən müstəsna hallarda tətbiq edilməsinə, bir sözlə, cəzanın differensiasiyasına imkan verir. Bu zaman bəzi hallarda cinayət törətmiş şəxslərə 20 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə, yoxsa ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasının təyin edilməsi məsələsində çətinliyin olduğunu da nəzərə almaq lazımdır. Çünki bəzən hər iki növ cəzanın təyin edilməsi ədalətsiz ola bilər. Ömürlük azadlıqdan

məhrum etmə cəzasının tətbiqinin həm də cəzanın əsas məqsədlərindən biri olan məhkumun islah edilməsi ilə bir araya sığmadığını, dövlətin bununla həmin şəxsi islah etməkdə sanki gücsüz olmasının və ya buna artıq ehtiyac duymamasının etirafı kimi qəbul edilə biləcəyini də nəzərə almaq lazımdır.

CM-nin 120.2.5-ci maddəsində təsbit olunmuş «tamah və zərərçəkmiş şəxsin orqan və ya toxumalarından istifadə etmək» ifadəsi əslində qeyd olunan əməlin motivini əks etdirir. Çünki eyni bir cinayətin törədilməsi zamanı hər bir şəxsin məqsədi müxtəlif ola bilər, onlar situasiyadan və s. amillərdən asılı olaraq məqsədlərinə nail olmaq üçün cinayətin törədilməsinin üsul və vasitələrini müəyyən edirlər. Lakin müxtəlif məqsədlə cinayət törədən ayrı-ayrı şəxslərin motivi eyni ola bilər. Odur ki, həmin maddənin «sifarişlə və ya tamah, habelə zərərçəkmiş şəxsin orqanlarından və ya toxumalarından istifadə etmək motivi ilə adam öldürmə» kimi formulə edilməsi daha düzgün sayılır. CM-nin 120.2 və 126.2-ci maddələrində eyni əməllərin valideynlərə qarşı törədilməsinin ayrıca tövsifedici əlamət kimi nəzərdə tutulması təklif edilir.

CM-in «Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlər» adlanan XVIII fəslində qəsdən adam öldürmə, qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma, əzab vermə əməllərinə görə məsuliyyət nəzərdə tutan maddələrdə cinayətin bir qrup şəxs, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən törədilməsi eyni bir normada təsbit olunmuşdur. İştirakçılığın formaları bir-birindən ictimai təhlükəliliyin səviyyəsinə görə fərqlənir və qabaqcadan əlbir olmayan bir qrup şəxs ilə cinayətkar birliyin (təşkilatın) məsuliyyəti ağırlaşdıran hal qismində eyni bir tövsifedici əlamətdə nəzərdə tutulması məsuliyyətin differensiasiyası nöqtəyi-nəzərindən düzgün sayılmır. Hesab edilir ki, CM-nin Xüsusi hissəsinin maddələrində iştirakçılığın formaları məsuliyyəti ağırlaşdıran hal qismində bir qrup şəxs və ya qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs variasiyasında, məsuliyyəti xüsusilə ağırlaşdıran hal qismində isə mütəşəkkil dəstə və cinayətkar birlik (təşkilat) variasiyasında təsbit olunması məqsədəuyğun olar. Lakin bu zaman hər bir halda normanın dispozisiyasının iştirakçılığın formasına uyğunluğu nəzərə alınmalıdır. Yarım fəslin sonunda CM-nin 120 və 126-cı maddələrinin yeni redaksiya layihələri təqdim olunur.

Müasir dövrdə ananın yeni doğduğu uşağı qəsdən öldürməsi cinayətinin yüngülləşdirici hallarda törədilən qəsdən adam öldürmə cinayətlərinə aid edilməsinin əsasında başlıca olaraq uşağı doğan qadının sağlamlıq vəziyyəti, onun patoloji, psixofizioloji halı, hamiləlik və doğuş prosesi ilə əlaqədar şüurunda və psixikasında dəyişikliklərin, pozuntuların

baş verməsi dayanır. Adi vaxtlardan fərqli olaraq qadın hamiləlik zamanı, xüsusən, doğuş prosesi vaxtı öz hərəkətlərinə tam hesabat verə bilmək, onları idarə etmək iqtidarında olmur və bu məqam onun həmin vaxtda törətmiş olduğu əməllərinə görə məsuliyyətinin yüngülləşdirilməsinin əsası kimi çıxış edə bilər. İşdə bəzi xarici dövlətlərin cinayət qanunvericiliyində ananın yeni doğduğu uşağı qəsdən öldürməsi cinayətinə görə məsuliyyətin müəyyən edilməsi vəziyyətinə nəzər yetirilir və bu əmələ görə məsuliyyətin daha əhatəli differensiasiyasına nail olmaq üçün CM-nin 121-ci maddəsinin sanksiyasında alternativ cəza növünün müəyyən edilməsi, azadlıqdan məhrum etmə cəzasının müddətinin isə artırılması məqsədəuyğun sayılır.

Dissertasiya işinin **nəticə** hissəsində tədqiqata yekun vurulur, cinayət hüququ nəzəriyyəsinin yeni elmi-nəzəri müddəalar ilə zənginləşdirilməsinə xidmət edən müddəalar, qanunvericiliyin və məhkəmə təcrübəsinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş təkliflər ümumiləşdirilmiş şəkildə ifadə olunmuşdur.

Dissertasiyanın mövzusu üzrə müəllifin aşağıdakı elmi əsərləri nəşr olunmuşdur:

1. Hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətinin bəzi əsas əlamətləri haqqında // «Qanunçuluq» hüquq jurnalı. Bakı, 2005, № 10, s. 39-42.

2. Mütəşəkkil dəstə mütəşəkkil cinayətkarlığı yaradan zəruri üsürlərdən biri kimi // «İnsan, cəmiyyət və qanun» jurnalı. Bakı, AzTU-nun mətbəəsi, 2005, № 1-2, s. 9-15.

3. Azərbaycanın cinayət qanunvericiliyində həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlər sisteminin tarixi inkişafı / Məhkəmə ekspertizası, kriminalistika və kriminologiyanın aktual məsələləri. Elmi əsərlər məcmuəsi. Bakı, «Ədliyyə nəşriyyat evi» MMC-nin mətbəəsi, 2006, № 43, s. 274-285.

4. Hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayəti ilə talama əməllərinin predmetlərinin qarşılıqlı müqayisəli təhlilinin bəzi məsələləri / Keçid dövründə Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı, Adiloğlu, 2006, 14-cü buraxılış, s. 287-293.

5. Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilən talama əməlləri ilə cinayət-hüquqi mübarizə. Bakı, «Hüquq ədəbiyyatı» nəşriyyatı, 2006, 248 s.

6. Cinayət məsuliyyətinin differensiasiyasının bəzi məsələləri / Keçid dövründə Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı, Adiloğlu, 2006, 15-ci buraxılış, s. 247-250.

7. Cinayət qanununda şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlərin sistemi və yeri // «Hüquq problemləri» elmi-kütləvi jurnal. Bakı, «Şəms» nəşriyyatı, 2006, № 1, s. 63-66.

8. İştirakçılıq ilə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyası // «Qanunçuluq» hüquq jurnalı. Bakı, 2006, № 7, s. 43-46.

9. Cinayət məsuliyyətinin differensiasiyasının anlayışı, növləri və vasitələri / Məhkəmə ekspertizası, kriminalistika və kriminologiyanın aktual məsələləri. Elmi əsərlər məcmuəsi. Bakı, «Ədliyyə nəşriyyat evi» MMC-nin mətbəəsi, 2006, № 44, s. 320-332.

10. Cinayət məsuliyyətinin differensiasiyasının əsasları və oxşar hüquqi anlayışlar ilə qarşılıqlı əlaqəsi / Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı, Adiloğlu, 2006, 16-cı buraxılış, s. 283-286.

11. Cinayətdə iştirakçılığın formalarına görə məsuliyyətin differensiasiyası haqqında // «Qanunçuluq» hüquq jurnalı. Bakı, 2006, № 12, s. 45-49.

12. Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin tövsifinin ümumi şərtləri / Məhkəmə ekspertizası, kriminalistika və kriminologiyanın aktual məsələləri. Elmi əsərlər məcmuəsi. Bakı, «Ədliyyə nəşriyyat evi» MMC-nin mətbəəsi, 2007, № 45, s. 249-256.

13. Cinayət məsuliyyətinin differensiasiyasının əhatə dairəsi haqqında // Azərbaycan MEA-sı Fəlsəfə və Siyasi-Hüquqi Tədqiqatlar İnstitutu. Elmi Əsərlər. Elmi-nəzəri jurnal. Bakı, 2007, № 1 (7), s. 156-164.

14. Cinayət məsuliyyətinin differensiasiyasında yüngülləşdirici və ağırlaşdırıcı halların rolu // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası. 2007, № 2, s. 22-30.

15. Cinayət məsuliyyətinin differensiasiyasında tövsifedici əlamətlərin rolu / Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı, «TS» mətbəəsi, 2007, 17-ci buraxılış, s. 431-438.

16. Cinayət hüququnda «şəxsiyyət», «insan», «fərd» anlayışlarının qarşılıqlı əlaqəsi / Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı, «TS» mətbəəsi, 2007, 18-ci buraxılış, s. 402-409.

17. Cinayət qanununda iştirakçılığa anlayış verilməsinin əhəmiyyəti / Müasir cəmiyyətin aktual problemləri. Gənc tədqiqatçıların Beynəlxalq Simpoziumunun materialları. Bakı, Mütərcim, 2007, s. 60-67.

18. Cinayətin törədilməsində birgə iştirak etmə iştirakçılığın obyektiv əlamətlərindən biri kimi / Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı,

«Adiloğlu», 2007, 19-cu buraxılış, s. 268-276.

19. Cinayət hüququnda «insan həyatı» anlayışının bəzi məsələləri // “Hüquq problemləri” elmi-praktiki jurnal. Bakı, «Şəms» nəşriyyatı, 2007, № 1 (3), s. 31-37.

20. Cinayətdə iştirakçılığın subyektiv əlamətinə dair bəzi məsələlər // «Hüquq problemləri» elmi-praktiki jurnal. Bakı, «Şəms» nəşriyyatı, 2007, № 2, s. 31-37.

21. İki və ya daha çox şəxsin cinayət törətməkdə iştirakı iştirakçılığın zəruri əlaməti kimi / Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı, «Adiloğlu», 2008, 20-ci buraxılış, s. 339-349.

22. Cinayətdə iştirakçılıq və təqsir anlayışlarının qarşılıqlı əlaqəsi / Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı, «Adiloğlu», 2008, 23-cü buraxılış, s. 267-275.

23. Cinayətdə iştirakçılığın bəzi subyektiv əlamətləri haqqında // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası. 2008, № 4, s. 117-127.

24. «Cinayət axtarış hüququnun əsasları» fənni üzrə tədris proqramı (həmmüəllifliklə). «Azərbaycan Hava yolları» QSC. H.Əliyev Beynəlxalq Aeroportunun Poliqrafiya Mərkəzi. Bakı, 2009, 20 s.

25. Cinayətdə icraçılıq: anlayışı, növləri və qanunvericilikdə tənzimlənməsi məsələləri // Azərbaycan MEA-nın Xəbərləri. Tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası. Bakı, «Elm», 2009, № 11, s. 324-341.

26. Cinayətin təşkilatçıları: anlayışı, növləri və qanunvericilikdə tənzimlənməsi məsələləri / Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı, «İlay» MMC, 2009, 24-cü buraxılış, s. 319-328.

27. Некоторые вопросы квалификации соучастия по уголовному законодательству Азербайджанской Республики // Журнал «Юрист». Алматы, ежемесячный, № 8 (98), август, 2009 г., с. 73-76.

28. Cinayətə təhrikçiliyin tövsifi məsələləri / “Qloballaşan cəmiyyətdə hüquq elminin aktual problemləri” mövzusunda elmi-nəzəri konfransın materialları. Bakı, 2009, s. 120-129.

29. Cinayətdə köməkçilik: anlayışı, növləri və qanunvericilikdə tənzimlənməsi məsələləri / Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı, «İlay» MMC, 2009, № 2, s. 162-174.

30. Cinayətə təhrikçilik: anlayışı, törədilmə üsulları və qanunvericilikdə tənzimlənməsi məsələləri // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının

Məruzələri. Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 2009, № 4, s. 198-206.

31. Некоторые вопросы дифференциации ответственности за соучастие по уголовному законодательству Азербайджанской Республики // Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка і право. Донецьк, 2009, № 2, с. 301-304.

32. Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin normaları əsasında iştirakçılığın tövsifi məsələləri / Azərbaycan Respublikasında dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri. Elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı, «Adiloğlu» MMC, 2009, № 4, s. 146-154.

33. Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsinin müddəaları əsasında iştirakçılığın tövsifi məsələləri // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası. 2010, № 1, s. 20-29.

34. İştirakçılıq qaydasında törədilən başa çatmayan cinayətlərin tövsifi məsələləri / «Hüquq elmlərinin prioritet istiqamətləri və hüquqşunas alimlərin qarşısında duran vəzifələr» mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. Bakı, «Elm», 2010, s. 128-137.

35. Banditizmə görə məsuliyyət müəyyən edən cinayət qanunvericiliyinin inkişaf tarixi haqqında // Azərbaycan MEA-nın Xəbərləri. Tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası. Bakı, «Elm», 2010, № 1-2. s. 370-381.

36. Baş tutmayan iştirakçılığın anlayışı və tövsifi haqqında // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məruzələri. Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 2010, № 2, s. 148-161.

37. Xüsusi subyektli cinayətlərin tövsifi zamanı yaranan bəzi çətinliklər haqqında / Milli Aviasiya Akademiyasında Heydər Əliyevin anadan olmasının 87-ci və Böyük Vətən müharibəsində qələbənin 65-ci ildönümlərinə həsr olunmuş «Cinayət və cinayət prosessual hüquqda problemlər» mövzusunda Respublika elmi-praktiki konfransının materialları. Bakı, 7 may 2010, s. 179-201.

38. Cinayətdə iştirakçılığa görə məsuliyyətin differensiasiyasının bəzi məsələləri haqqında / Milli Aviasiya Akademiyasında Heydər Əliyevin anadan olmasının 87-ci və Böyük Vətən müharibəsində qələbənin 65-ci ildönümlərinə həsr olunmuş «Cinayət və cinayət prosessual hüquqda problemlər» mövzusunda Respublika elmi-praktiki konfransının materialları. Bakı, 7 may 2010, s. 202-224.

39. Uydurma və ya zahiri iştirakçılıq haqqında / «Hərbi xidmət və cinayətkarlıqla mübarizə problemləri» mövzusunda ümumrespublika elmi-praktiki konfransının materialları (Bakı–6 iyul 2010-cu il). Bakı, «Sipər» hüquq mərkəzi, 2010, s. 149-158.

40. Xüsusi subyektli cinayətlərin tövsifinin bəzi məsələləri / «Heydər Əliyev və Azərbaycanda dövlət idarəçilik məsələləri» mövzusunda aspirant

və dissertantların elmi konfransının materialları. Bakı, Mütərcim, 2010, s. 264-268.

41. Ответственность за неудавшееся соучастие по уголовному законодательству Азербайджана. Актуальные проблемы гуманитарных и социальных исследований / Материалы VIII Региональной научной конференции молодых ученых Сибири в области гуманитарных и социальных наук. Новосибир. гос. ун-т. Новосибирск, 2010, с. 123-131.

42. Cinayət hüququnda «insan həyatı» və «yaşamaq hüququ» anlayışlarının qarşılıqlı əlaqəsi haqqında // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məruzələri. Bakı, «Elm», 2010, № 6, s. 123-131.

43. Cinayət hüququnda insan həyatının başlanğıcı və sonu probleminin həlli məsələləri // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası. 2010, № 4, s. 28-39.

44. Mütəşəkkil cinayətkar qruplar tərəfindən törədilən cinayətlərin istintaqı zamanı həyata keçirilən bəzi təxirəsalınmaz istintaq hərəkətləri haqqında // Hüquq düşüncəsi və elm. Elmi-nəzəri jurnal. Bakı, 2011, № 2, s. 32-39.

45. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə mübarizənin tarixi kökləri (sovet hakimiyyətinə qədər olan dövr) // Azərbaycan MEA-nın Xəbərləri. Tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası. Bakı, «Elm», 2011, № 1, s. 381-395.

46. Şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlər sistemində həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin yeri / Ümummillî liderimiz Heydər Əliyevin anadan olmasının 88-ci ildönümünə həsr olunmuş «Dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri» mövzusunda 11-ci Respublika elmi-praktik konfransının materialları. II cild. 11-12 may. Bakı, 2011, s. 38-41.

47. Həyat əleyhinə törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin differensiasiyası məsələləri (Azərbaycan və Fransa qanunvericiliyinin müqayisəli təhlili əsasında) / Ulu öndər Heydər Əliyevin ad gününə və Azərbaycan Respublikasının dövlətçiliyinin bərpasının 20 illiyinə həsr olunmuş «Hüquq elminin və təhsilinin müasir problemləri və həlli yolları» adlı beynəlxalq konfransın materialları. AMEA Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu. I hissə. Bakı, Təknur, 2011, s. 257-262.

48. Azərbaycan Respublikasının ilk (1922-ci il) CM-də həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə görə məsuliyyətin tənzimlənməsi məsələləri // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məruzələri. Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 2011, № 4, s. 148-156.

49. Azərbaycan Respublikasının 1927 və 1960-cı illər Cinayət Məcəllələrində həyat və sağlamlıq əleyhinə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə

görə məsuliyyətin tənzimlənməsi məsələləri: müqayisəli təhlil // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası. 2011, № 4, s. 43-50.

50. Qəsdən adam öldürmə cinayətlərinin tövsifi məsələləri (məhkəmə təcrübəsinin materialları əsasında) / Məhkəmə ekspertizası, kriminallistika və kriminologiyanın aktual məsələləri (elmi əsərlər məcmuəsi). Bakı, «PROPOLIS» MMC, 2011, № 55, s. 70-78.

51. Xuliqanlıq niyyəti ilə adam öldürmə cinayətlərinin tövsifi məsələləri / «Hüquq elminin müasir problemləri» - I Respublika elmi konfransının materialları. Bakı, «Təhsil», 2011, s. 85-88.

52. İki və ya daha çox şəxsi öldürmə cinayətinin tövsifi məsələləri // Milli Aviasiya Akademiyasının Elmi Əsərləri. Bakı, 2011, № 2, s. 200-209.

53. Cinayət hüququnda iştirakçılıq problemi: müasir yanaşma. Bakı, «Təknur» nəşriyyatı, 2011, 256 s.

54. Təkrar adam öldürmə cinayətlərinin tövsifi məsələləri (məhkəmə təcrübəsinin materialları əsasında) // Azərbaycan MEA-nın Xəbərləri. Tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası. Bakı, «Elm», 2012, № 1, s. 335-352.

55. İki və ya daha çox şəxsi öldürmə cinayəti // Dirçəliş – XXI əsr. Bakı, 2012, № 166-167, s. 235-246.

56. Qəsdən adam öldürmə cinayətinə görə məsuliyyətin differensiasiyası: qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi məsələləri / «Hüquq elminin müasir problemləri» - II Respublika elmi-nəzəri konfransının materialları. Bakı, «Təknur» nəşriyyatı, 2012, s. 82-87.

57. Убийство двух или более лиц, и повторное убийство по УК Азербайджанской Республики: анализ законодательства и вопросы ее совершенствования // Московская государственная юридическая академия имени О.Е.Кутафина. Евразийский юридический журнал. Москва, 2012, № 4 (47), с. 33-36.

58. Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilən qəsdən adam öldürmə cinayətinin tövsifi məsələləri // AMEA Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu. Elmi Əsərlər. Elmi-nəzəri jurnal. Bakı, 2012, № 1 (18), s. 324-330.

59. Cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat) tərəfindən həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərin tövsifi məsələləri / «Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğu və qanunçuluq – 2020: Gələcəyə baxış» mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı, «Təknur», 2012, s. 79-93.

60. Qabaqcadan əlbir olmayan bir qrup şəxs tərəfindən həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərin tövsifi məsələləri // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məruzələri. Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 2012, № 4, s. 127-137.

61. Mütəşəkkil dəstə tərəfindən həyat və sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərin tövsifi məsələləri // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası. 2012, № 3, s. 46-63.

62. İştirakçıların cinayətdən sonrakı davranışı məsuliyyətin differensiasiyasının əsası kimi // AMEA Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu. Elmi Əsərlər. Elmi-nəzəri jurnal. Bakı, 2012, № 2 (19), s. 202-207.

63. Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmaya görə məsuliyyət nəzərdə tutan cinayət-hüquqi normanın yenidən qurulması məsələləri / «Hüquq elminin müasir problemləri» - III Respublika elmi-nəzəri konfransının materialları. Bakı, «Təknur» nəşriyyatı, 2013, s. 124-129.

64. Некоторые вопросы совершенствования норм о понятии и признаках соучастия в уголовном законодательстве Азербайджана // «Право и политика». Москва, 2013, № 2 (158), с. 218-222.

65. Azərbaycan Respublikasında həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin kriminoloji vəziyyəti haqqında // Milli Aviasiya Akademiyasının Elmi Məcmuələri. Bakı, 2013. Cild 15. № 3, s. 71-79.

66. Doktorant və dissertantlar üçün «Cinayət hüququ və kriminologiya; cəza-icra hüququ» ixtisası üzrə (ixtisasın şifri 5611.01) doktorluq imtahan proqramı (həmmüəllifliklə). Bakı, AMEA Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu, 2013, 70 s.

67. Azərbaycan Respublikası cinayət-prosessual qanunvericiliyində təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə ilə bağlı bəzi normaların təkmilləşdirilməsi məsələləri // Milli Aviasiya Akademiyasının Elmi Məcmuələri. Bakı, 2013, CİLD 15 № 4, s. 172-177.

68. İştirakçılıq və cinayətkar qrup: problemlərə yeni baxış // Azərbaycan MEA-nın Xəbərləri. Tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası. Bakı, "Elm", 2013, № 1, s. 250-266.

69. Qəsdən adam öldürmə cinayətlərində iştirakçılığın növlərinə görə cəza təyini məsələləri // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Sosial-siyasi elmlər seriyası. Bakı, 2013, № 3, s. 48-59.

70. О совершенствовании статьи 126 УК Азербайджанской Республики об ответственности за умышленное причинение тяжкого вреда здоровью / Людина, суспільство, держава: правовий вимір в сучасному світі: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 27 лютого 2014 р., с. 242-244.

71. Возможности оперативно-розыскной деятельности в борьбе с организованной наркопреступностью в свете уголовного законодательства Азербайджанской Республики / Сборник материалов "Международной научно-практической конференции "Государство и

гражданское общество как элементы механизма противодействия наркоагрессии", посвященной 10-летию со дня образования Уфимского филиала Северо-Западного института повышения квалификации ФСКН России" (13-14 марта 2014 года), часть 2. Уфа, 2014, с. 4-6.

72. О новом проекте ст. 120 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики, устанавливающей ответственность за убийство / Актуальные проблемы правовой защиты публичных и частных интересов в Российской Федерации и Азербайджанской Республике: материалы международной научно-практической конференции. – М.: НОУ ВПО «МПСУ»; Воронеж: МОДЭК, 2014, с. 94-102.

73. О состоянии изучения проблем лишения свободы на определенный срок в процессе преподавания предмета уголовного права Азербайджанской Республики / Актуальные проблемы развития вертикальной интеграции системы образования, науки и бизнеса: экономические, правовые и социальные аспекты: материалы Международной научно-практической конференции (29 мая 2014 г., Воронеж / под ред. Иголкина С.Л.). - Воронеж: Воронежский ЦНТИ-филиал ФГБУ «РЭА» Минэнерго России, 2014, с. 5-8.

74. Cinayət qanunvericiliyi tarixində ananın yeni dogdugu uşağı qəsdən öldürməsi əməllərinə görə məsuliyyətin tənzimlənməsi məsələləri // Milli Aviasiya Akademiyasının Elmi Məcmuələri. Bakı, 2014, CİLD 16, № 2, s. 128-136.

75. О совершенствовании статей 120 и 126 УК Азербайджанской Республики, об ответственности за убийство и умышленное причинение тяжкого вреда здоровью // Российская академия наук. Институт государства и права. «Государство и Право». М., 2014, № 8, с. 65-70.

76. Ananın yeni dogdugu uşağı qəsdən öldürməsi əməllərinə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normanın təkmilləşdirilməsi haqqında / "Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğunun aktual problemləri: fəlsəfi, sosioloji və hüquqi təhlil və proqnozlaşdırma" beynəlxalq elmi konfransın materialları. (Bakı. 23-24 oktyabr 2014-cü il). Bakı, "Təknur", 2014, s. 237-240.

77. Роль и значение исторического метода в изучении вопросов дифференциации ответственности за убийство в уголовном праве Азербайджанской Республики / Актуальные проблемы развития вертикальной интеграции системы образования, науки и бизнеса: экономические, правовые и социальные аспекты: материалы II Международной научно-практической конференции 23-24 октября

2014 г., Т. 4 / под ред. С.Л.Иголкина. - Воронеж: ВЦНТИ, 2014, с. 9-14.

78. Azərbaycan Respublikasının CM-də ananın yeni doğduğu uşağı qəsdən öldürməsi cinayətinə görə məsuliyyət: anlayışı, tövsifi və təkmilləşdirilməsi məsələləri // Milli Aviasiya Akademiyasının Elmi Məcmuələri. Bakı, 2014, CİLD 16, № 4, s. 92-102.

79. Azərbaycan Respublikası CM-də həyat və sağlamlıq əleyhinə olan bəzi cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normaların təkmilləşdirilməsi məsələləri // AMEA Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu. Elmi Əsərlər. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı, 2014, № 2 (23), s. 263-270.

80. Совершенство некоторых норм УК Азербайджанской Республики о соучастии. Юридична наука і практика: виклики часу: [Материалы Международной научно-практической конференции. Т. III. Киев, Національний авіаційний університет, 12 березня 2015 р.], с. 204-206.

81. Вопросы дифференциации ответственности за преступления против жизни и здоровья, совершенные в соучастии в первом уголовном кодексе Азербайджанской Республики // Воронежский экономико-правовой институт. «Территория науки». Мультидисциплинарный научно-практический журнал. Воронеж, 2015, № 2, с. 176-181.

82. Организованная преступность и совершенствование уголовного законодательства Азербайджанской Республики / Материалы V-ой Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы современного развития гражданского, международного морского и транспортного права». Киев, Киевская государственная академия водного транспорта имени гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного. 16-17 апреля 2015 г., с. 331-337.

АЛИЕВ НАЗИМ КАЗЫМ оглы
Проблемы дифференциации ответственности за преступления
против жизни и здоровья совершенные в соучастии
(закон, теория, практика)

РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа представляет собой первую монографическую научно-исследовательскую работу, посвященная комплексному исследованию проблем дифференциации ответственности за соучастие в преступлениях против жизни и здоровья в Азербайджанской Республике. В диссертации впервые исследованы вопросы регламентации в уголовном законодательстве ответственности за соучастие в преступлениях против жизни и здоровья, дифференциации ответственности в зависимости от видов и форм соучастия в преступлениях против жизни и здоровья, а также вопросы назначения наказания.

Диссертационная работа состоит из введения, четырех глав, охватывающих 16 параграфов, заключения, списка используемой литературы и приложений. Во введении диссертации обосновывается актуальность темы исследования, определяется степень научной разработанности данной проблемы в теории уголовного права, объект и предмет, цель и задачи исследования, его методологические, нормативные и эмпирические основания и методы, научная новизна, положения выносимые на защиту, а также сведения о теоретической и практической значимости результатов исследования, их апробации и структуре работы.

Первая глава диссертации под названием «Современное криминологическое состояние и уголовно-правовая характеристика преступлений против жизни и здоровья в Азербайджанской Республике» состоит из четырех параграфов. В ней проводится обзор современного состояния преступлений против жизни и здоровья в Азербайджанской Республике, представляются сведения о понятии и средствах дифференциации уголовной ответственности, об общем понятии жизни и здоровья человека в уголовном праве, рассматриваются вопросы регулирования в уголовном законодательстве Азербайджанской Республики ответственности за преступления против жизни и здоровья.

Вторая глава диссертации, которая называется «Дифференциация ответственности по видам соучастия в преступлениях против

жизни и здоровья», состоит из четырех параграфов. В ней исследуются вопросы дифференциации ответственности за исполнение, организацию, подстрекательство и пособничество в преступлениях против жизни и здоровья в соответствии с видами соучастия, предусмотренным в уголовном законодательстве. Рассматривается вопрос квалификации соучастия в преступлениях против жизни и здоровья со специальным субъектом.

Третья глава называется «Дифференциация ответственности по формам соучастия в преступлениях против жизни и здоровья» и состоит из пяти параграфов. Здесь рассматривается соотношение понятий соучастия и преступной группы, вносится ясность в понятие совершения преступления только группой лиц и в соучастии какого-либо вида (формы) и в вопросы его выхода за рамки соучастия. Исследованы вопросы дифференциации ответственности за совершение преступления против жизни и здоровья группой лиц по предварительному сговору, организованной группой и преступным сообществом (организацией) в соответствии с формами соучастия, предусмотренными в уголовном законе.

В четвертой главе диссертации под названием «Вопросы назначения наказания за соучастие в преступлениях против жизни и здоровья и совершенствовании уголовно-правовых норм», состоящей из трех параграфов, исследуются вопросы назначения наказания за различные виды и формы соучастия в преступлениях против жизни и здоровья, а также вопросы совершенствования некоторых уголовно-правовых норм, предусматривающих ответственность за преступления против жизни и здоровья.

В заключение диссертационной работы подведены научные итоги, в обобщенном виде сформулированы предложения и рекомендации, направленные на совершенствование уголовного законодательства и практики его применения.

В диссертации подверглись комплексному исследованию теоретические и практические проблемы действующего в Азербайджанской Республике законодательства об ответственности за деяния против жизни и здоровья совершаемые в порядке простого соучастия, в том числе группой лиц, группой лиц по предварительному сговору, организованной группой и преступным сообществом (организацией), с распределением ролей, была предпринята попытка разрешения ряда вопросов, имеющих важное значение для теории уголовного права и практики применения законодательства, получены научные результаты, обладающие существенной теоретической и практической

значимостью. Выносимые на защиту положения вытекают из научной новизны проведенного исследования.

В диссертационной работе дается определение нормативной дифференциации уголовной ответственности, разграничиваются формы соучастия с образованием преступной группы и без образования такой группы. Определяются характерные признаки преступлений против жизни и здоровья совершаемых группой лиц, группой лиц по предварительному сговору, организованной группой и преступным сообществом (организацией). Автор указывает на наличие в судебно-следственной практике немалого количества ошибок, допускаемых при квалификации случаев совершения данных преступлений в соучастии, в частности были исследованы случаи, когда группа лиц с разделением ролей и с предварительным сговором смешивалась с простым соучастием, группа лиц с предварительным сговором - с организованной группой, а организованная группа - с преступным сообществом (организацией). Так, был подготовлен и приложен к диссертации проект решения Пленума Верховного Суда Азербайджанской Республики «О некоторых вопросах судебной практики по делам о преступлениях, совершенных в соучастии». В нормах Особенной части УК, с учетом форм соучастия, автор считает целесообразным закрепить в качестве обстоятельства отягчающего наказание признак: «группа лиц или группа лиц по предварительному сговору», и в качестве особо отягчающего обстоятельства признак: «организованная группа и преступное сообщество (организация)».

Обосновываются предложения, касающиеся внесения изменений в статьи 16, 30.4, 32.2, 33.3, 33.4, 34, 55, 59.1.10, 60, 66.3 УК, статью 223.3.4 УПК Азербайджанской Республики. Представлен проект новой редакции статей 30.5, 33.5 УК. При формировании квалифицирующих признаков статей 120 и 126 УК устанавливается отличие друг от друга на необходимом уровне объективных признаков, повышающих общественную опасность деяния, осуществление справедливой дифференциации ответственности и представляется проект новой редакции указанных статей УК.

Теоретическое значение исследования выражается в его возможности способствовать дальнейшему развитию правового сознания в этой области, в расширении научно-теоретических знаний о дифференциации ответственности в целом, в том числе о дифференциации ответственности за соучастие в преступлениях против жизни и здоровья. Результаты диссертационного исследования могут использоваться при чтении лекций по курсу уголовного права

на юридических факультетах высших учебных заведений, при проведении семинарских занятий, а также при подготовке учебных пособий, учебников, учебных программ и монографий. Практическая значимость исследования состоит в том, что наравне с оказанием помощи в правильном применении полученных результатов и предложений в теории уголовного права, они могут быть полезными при совершенствовании уголовного законодательства и судебной практики. Положения и научные результаты диссертации могут также использоваться при дальнейшем теоретическом исследовании данной проблемы, а также при разработке и принятии новых законодательных актов.

ALIYEV NAZIM KAZIM

Problems of differentiation of responsibility for
crimes against life and health made in partnership
(law, theory, practice)

SUMMARY

The presented dissertation work represents the first monographic research work representing complex research of a problem of differentiation of responsibility for partnership in crimes against life and health in the Azerbaijan Republic. In the thesis regulation questions in the criminal legislation of responsibility for partnership in crimes against life and health, responsibility differentiation depending on types and forms of partnership in crimes against life and health, and also questions of purpose of punishment are for the first time studied.

Dissertation work consists of the introduction, four heads covering 16 paragraphs, the conclusions, the list of used literature and conclusion.

Relevance of a subject of research locates in introduction of the thesis, degree of a scientific readiness of this problem in theories of criminal law, object and a subject, the purpose and research problems, its methodological, standard and empirical bases and methods, scientific novelty, provisions submitted for protection, and also data on the theoretical and practical importance of results of research, their approbation and work structure is defined.

Chapter 1 of the thesis under the name "Current criminological state and the criminal and legal characteristic of crimes against life and health in the Azerbaijan Republic" consists of four paragraphs. In it the review of a current state of crimes against life and health in the Azerbaijan Republic is carried out, data on concept and means of differentiation of criminal liability, on the general concept of life and health of the person in criminal law are submitted, regulation questions in the criminal legislation of the Azerbaijan Republic of responsibility for crimes against life and health are considered.

Chapter 2 of the thesis which is called "Responsibility differentiation by types of partnership in crimes against life and health", consists of four paragraphs. In it questions of differentiation of responsibility for execution, the organization, instigation and complicity in crimes against life and health according to types of the partnership, provided in the criminal legislation are investigated. The question of qualification of partnership in crimes against life and health with the special subject is considered.

The chapter 3 is called "Responsibility differentiation in forms of partnership in crimes against life and health" and consists of five paragraphs. Here the ratio of concepts of partnership and criminal group is considered, cleared up concept of commission of crime only by a group of persons and in partnership of any look (form) and questions of its exit for a partnership framework. Questions of differentiation of responsibility for commission of crime against life and health by a group of persons on the preliminary arrangement, the organized group and criminal community (organization) according to the forms of partnership provided in the criminal law are considered.

In the chapter 4 under the name "Questions of purpose of punishment for partnership in crimes against life and health and improvement of criminal rules of law", consisting of three paragraphs, questions of purpose of punishment for different types and forms of partnership in crimes against life and health, and also questions of improvement of some criminal rules of law providing responsibility for crimes against life and health are investigated.

In conclusion of dissertation work the scientific results are summed up, in a generalized view offers and the recommendations submitted on improvement of the criminal legislation and practice of its application are formulated.

In the thesis theoretical and practical problems of the legislation existing in the Azerbaijan Republic about responsibility for acts against life and health made as simple partnership, including a group of persons, a group of persons on the preliminary arrangement, the organized group and criminal community (organization), with cast underwent complex research, an attempt of permission of the number of questions, important for the theory of criminal law and practice of application of the legislation was made, the scientific results possessing the essential theoretical and practical importance are received. Provisions submitted for protection follow from scientific novelty of the conducted research.

In dissertation work definition of standard differentiation of criminal liability is given, partnership forms with formation of criminal group and without formation of such group are differentiated. Characteristic signs of crimes against life and health made by a group of persons, a group of persons are determined by the preliminary arrangement, the organized group and criminal community (organization). The author points to existence in is judicial – to investigative practice of considerable quantity of errors of cases of commission of these crimes allowed at qualification in partnership, in particular cases when the group of persons with division of

roles and with preliminary arrangement mixed up with simple partnership, a group of persons with preliminary arrangement - with the organized group, and the organized group - with criminal community (organization) were investigated. So, the draft decision of Plenum of the Supreme Court of the Azerbaijan Republic "About some questions of jurisprudence on cases of the crimes committed in partnership" was prepared and attached to the thesis. In norms of Special part of UK, taking into account partnership forms, the author considers it expedient to fix in quality of circumstance aggravating punishment a sign: "a group of persons or a group of persons on preliminary arrangement", and as especially aggravating circumstance a sign: "the organized group and criminal community (organization) The offers concerning modification of articles 16, 30.4, 32.2, 33.3, 33.4, 34, 55, 59.1.10, 60, 66.3 of Criminal Code, article 223.3.4 of Criminal Procedure Code of the Azerbaijan Republic locate. The project of new edition of articles 30.5, 33.5 of Criminal Code is submitted. When forming qualifying signs of articles 120 and 126 UK difference from each other at necessary level of the objective signs increasing public danger of act is established, implementation of fair differentiation of responsibility and is represented the project of new edition of the specified articles of the Criminal Code.

Theoretical value of research is expressed in its opportunity to promote further development of legal consciousness in this area, in expansion of scientific-theoretical knowledge of responsibility differentiation as a whole, including about differentiation of responsibility for partnership in crimes against life and health. Results of dissertation research can be used when lecturing at the rate of criminal law at law departments of higher educational institutions, when carrying out seminar occupations, and also by preparation of manuals, textbooks, training programs and monographs. The practical importance of research consists that on an equal basis with assistance in the correct application of the received results and offers in the theory of criminal law, they can be useful at improvement of the criminal legislation and jurisprudence. Provisions and results of the thesis can be used also at further theoretical research of this problem, and also during the developing and adoption of new law acts.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ И ПРАВА**

На правах рукописи

НАЗИМ КАЗЫМ оглы АЛИЕВ

**ПРОБЛЕМЫ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ЖИЗНИ И
ЗДОРОВЬЯ СОВЕРШЕННЫЕ В СОУЧАСТИИ
(ЗАКОН, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА)**

Специальность: 5611.01 – Уголовное право и криминология;
уголовно-исполнительное право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
доктора юридических наук

БАКУ - 2015